

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Pavlina Japelj

Slovenska identiteta skozi prizmo prehrane
v obdobju od osamosvojitve
do priključitve Evropski uniji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Pavlina Japelj

Mentorica: doc. dr. Andreja Vezovnik

Somentorica: doc. dr. Tanja Kamin

Slovenska identiteta skozi prizmo prehrane
v obdobju od osamosvojitve
do priključitve Evropski uniji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

Zahvala

Hvala družini za nenehno podporo, motivacijo in omogočanje študija;

*hvala mentorici Andreji Vezovnik in somentorici Tanji Kamin za strokovno pomoč,
predvsem pa za usmeritev na področje raziskovanja prispevkov Naše žene, ki so ob
strokovni zanimivosti tudi zabavni;*

*hvala veselju glasbe (in internetu) za vse glasbene podlage, ki so narekovale tempo
v sumljivo dolgih nočeh.*

Slovenska identiteta skozi prizmo prehrane v obdobju od osamosvojitve do priključitve Evropski uniji

Hrana nima zgolj namena zadovoljevanja bioloških potreb, temveč je tesno prepletena s kulturo. V širšem družbenem kontekstu označuje meje med različnimi aspekti življenja – tudi med kulturami in nacijami. Je konstitutivni element v ustvarjanju in reprodukciji lokalnih, regionalnih, nacionalnih kultur in identitet. Ker sta slovensko družbo v preteklih dveh dekadah zaznamovali pomembni družbeno-politični prelomnici, osamosvojitve Republike in priključitve Evropski uniji, se je v tem obdobju s slovensko identiteto skozi medijski diskurz intenzivneje upravljalo. Obe politični spremembi sta privedli do potrebe po oblikovanju, vzpostavljanju in prilagajanju nacionalne identitete. V pričujoči nalogi sem s kvalitativno analizo teksta v reviji *Naša žena* ugotavljala ali spremembe v širšem družbeno-političnem kontekstu odsevajo v prevladujočem diskurzu o prehrani ter katere teme in vrednote so v ospredju. Izsledki sovpadajo z izbranim teoretskim okvirjem in ga dopolnjujejo z novimi ugotovitvami na področju proučevanja slovenske identitete skozi prizmo prehrane. Osvetlila sem specifično obdobje slovenskega naroda, ko sta se prepletali in sobivali zapovedi »nazaj k tradiciji« in »naprej k Evropi« .

Ključne besede: hrana, prehranjevalni vzorci, slovenska nacionalna identiteta.

The Slovene identity through the prism of nutrition, from independence to the admission to the European Union

The only purpose of food is not merely to fulfil certain biological needs, it is also tightly intertwined with culture. In a broader, social context, food defines the boundaries between different aspects of life – including those among cultures and nations. It is a fundamental component in the creation and reproduction of local, regional, national cultures and identities. In the past twenty years, Slovenian society was characterised by two important socio-political milestones: the independence of the Republic and its admission to the European Union. These two events meant that the Slovene identity was being more intensely driven through media discourse. Both political shifts called for a need to establish, shape and adapt a national identity. In the present task I have tried to discern whether changes in the wider socio-political context were mirrored in the predominant discourse about nutrition as well as which topics and values were at the forefront. I did so using a qualitative analysis of articles found in the magazine *Naša žena*. My findings coincide with the chosen theoretical framework and add new data to the field of researching Slovene identity through the prism of nutrition. This, in turn, sheds light on a specific period of the Slovene nation, when two inseparable mindsets coexisted: “back to tradition” and “forward to Europe”.

Keywords: food, eating patterns, Slovenian national identity.

KAZALO

1	UVOD	6
2	KLJUČNI KONCEPTI	8
2.1	IDENTITETA	8
2.2	NAROD IN NACIONALNA IDENTITETA	9
2.3	SLOVENSKA IDENTITETA IN KULTURA	11
3	IDENTITETA V PREHRANJEVALNEM DISKURZU	13
3.1	DISKURZ	13
3.2	PRISTOPI K ŠTUDIJU HRANE	14
3.3	HRANA – IDENTIFIKATOR NACIONALNE IDENTITETE	15
4	EMPIRIČNI DEL: KVALITATIVNA ANALIZA TEKSTA	17
4.1	SLOVENIJA NA PREPIHU	17
4.2	METODA RAZISKOVANJA: KVALITATIVNA ANALIZA TEKSTA	17
4.3	NAŠA ŽENA	19
4.4	VZOREC	20
4.5	UGOTOVITVE	21
4.5.1	REPUBLIKA SLOVENIJA IN NAŠA ŽENA	22
4.5.2	RETRADICIONALIZACIJA SE NADALJUJE	25
4.5.3	»KAKO PAMETNO!« ALI KAKO SO SLOVENCİ NAREDILI KORAK PROTI EVROPI	32
4.5.4	OGLASNA SPOROČILA KOT KONCENTRATI SPREMEMB	34
5	SKLEP	38
6	LITERATURA	41
7	PRILOGA A: FOTOGRAFIJE PRISPEVKOV REVIJE NAŠA ŽENA	44

KAZALO SHEM

Shema 1: Prikaz ključnih ravni analize	21
--	----

1 UVOD

Hrana, prehranjevalne navade in človekov odnos do hrane so komponente, za katere se zdi, da jih dojemamo kot banalne in samoumevne prakse vsakdanjega življenja (Kotnik 2001). Uvodnik zadnje izdaje Časopisa za kritiko znanosti nas seznanja z zgovornim primerom kitov ubijalcev, orke, ki občasno napadajo mladiče sivih kitov.

Orke kite lovijo v manjših dobro koordiniranih skupinah z jasno začrtano strategijo, ki je plod naučenega vedenja in prenašanja znanja iz generacije v generacijo. Mladiča sivega kita z ukano najprej ločijo od precej večje in zaščitniške mame. Lov traja tudi do šest ur in je za orke izjemno nevaren. Poleg tega pri njem porabijo ogromno energije. Kljub velikim tveganjem in naporom in kljub dejstvu, da je meso mladega sivega kita užitno, praviloma orke pojejo zgolj delikateso: kitov jezik in mehko spodnjo čeljust

(Zevnik 2014, 7–8).

Ta krut primer priča o tem, da že v živalskem svetu hrana nima zgolj namena zadovoljevanja bioloških potreb, temveč gre za tesno prepletenost s kulturo (Zevnik 2014). Ob primarni vlogi hrane, nam hrana v širšem, družbenem kontekstu omogoča tudi simbolno komunikacijo (Anderson 2005, 62-69) in je zato pomembno komunikacijsko sredstvo. Luptonova ugotavlja, da je hrana »simbolični medij par excellence«, ki označuje meje med različnimi aspekti življenja – med religijami, življenjskimi stili, spoloma, družbenimi razredi, regijami, nacijami in navsezadnje tudi kulturami (Lupton v Kotnik 2001, 864). Medtem ko ima prehrana moč, da ljudi ločuje, ima hkrati tudi moč, da jih združuje. Najpogosteje omenjena družbena funkcija prehrane je konstrukcija in reproduciranje medosebnih odnosov v skupnosti. Hrana s svojo izrazito integrativno vlogo oblikuje občutja pripadnosti: ustvarja jih preko priprave, tabujev, lokacije, simbolov, reprezentacij in drugih razsežnosti, na katere se navezuje (Scholliers 2001, 7).

Pravila prehranjevanja imajo tako dve razsežnosti - hkrati so pravila povezovanja in pravila izključevanja (Meigs v Pristavec 2014, 105), ki utrjujejo razliko in mejo med skupnostjo 'nas' in 'njih', med lastno skupino in drugimi (Montanari 2006, 96).

Povezovanje in izključevanje sta pomembna pojma predvsem v kontekstu političnih tranzicij, ki so se v preteklih dveh dekadah dogajale v slovenskem prostoru. Od osamosvojitve leta 1991¹ pa do priključitve Evropski uniji leta 2004 so Slovenci prvič aktivno vzpostavljali avtonomno slovensko identiteto, hkrati pa se že ukvarjali z evropeizacijo² naroda. V nalogi želim ugotoviti, kako so se te družbeno-politične spremembe kazale v prehranjevalnem diskurzu.

Zato sem si postavila tri raziskovalna vprašanja:

- Na kakšen način prehrana konstituira nacionalno identiteto?
- Katere so ključne vrednote in teme, ki se v izbranem obdobju kažejo v prevladujočem diskurzu o hrani?
- Kako spremembe v širšem političnem in družbenem kontekstu odsevajo v diskurzu o prehrani?

Prvi del naloge je rezultat prebiranja in proučevanja sekundarnih virov, s pomočjo katerih bom osvetlila ključne koncepte. V teoretičnem delu bom vzpostavila skelet, ki bo podlaga za nadaljnje raziskovanje, hkrati pa bo omejil polje raziskovanja. Poznavanje osnovnih pojmov je osnova za razumevanje upravljanja s slovensko identiteto skozi prehranjevalni diskurz v medijih. Drugi, empirični del naloge pa sloni na kvalitativni analizi teksta, kjer bom na podlagi analize izbranih prispevkov iz revije *Naša žena* poskusila prepoznati ključne vrednote in teme, ki se v izbranem obdobju kažejo v prevladujočem diskurzu o hrani. Poskušala bom ugotoviti ali spremembe v širšem političnem in družbenem kontekstu odsevajo v diskurzu o prehrani. Nadalje bom iskala indice, ki bi lahko pokazali kako, če sploh, mediji »vplivajo« na izgradnjo slovenske identitete oziroma, kako jo je revija *Naša žena* predpisovala

¹ Vzpostavljanje slovenske identitete se je skozi medijski in oglaševalski diskurz pričelo že v začetku 80. let (Menart 2012).

² Evropeizacija je izraz, ki ga pogosto uporabljajo strokovnjaki, politiki, novinarji in mnogi *pripadniki* Evropske unije, da opišejo proces *postajanja bolj evropski*, v raznolikih pomenih in pogledih. Borneman in Fowler (v Wilson 2006, 17) *evropeizacijo* vidita kot proces »redefiniranja oblik identifikacije z ozemljem in ljudmi«, Wilson pa iz tega izpelje, da gre pri *evropeizaciji* za pretok idej, ljudi in stvari, ki radikalno vpliva na pojmovanje tradicionalne in sodobne kulture in identitete, s čimer posledično spreminja temelje lokalnih, regionalnih, nacionalnih, družbenih, gospodarskih in političnih referenčnih okvirov (Wilson 2006, 17).

posameznikom med letoma 1991 in 2004, torej od slovenske osamosvojitve do priključitve Evropski uniji.

2 KLJUČNI KONCEPTI

2.1 IDENTITETA

Identitete so zgodbe. Zgodbe pripovedovane v ednini, dvojini, množini. So pripovedi o nas, o družinah, o skupinah, o narodih... Identiteta je vedno bila in še vedno je ključna za vse ljudi v različnih časih in prostorih: posamezniku omogoči, da umesti sebe in ostale, da osmisli bivanje, si uredi svet, oblikuje norme in vrednote (Ruano-Borbalan v Scholliers 2001, 5). Širok pojem identitete bom s pomočjo ključnih avtorjev predstavila skozi različne, a v mnogih točkah stične definicije.

Mnogim definicijam in razlagam je skupno prevpraševanje odnosa med dvema socialnima entitetama. Družbeni psihologi identiteto definirajo kot lastno definicijo v odnosu do določene skupine, ki vključuje vzorce delovanja v skupini, ali posameznikovo identifikacijo z vrednotami, normami in ideali dotične skupine (Turner v Scholliers 2001, 5). Uletova pravi, da je identiteta presečišče individualnega in družbenega, subjektivnega in objektivnega v in na subjektu (Nastran Ule 2000, 322). SSKJ jo opiše kot »skladnost, ujemanje podatkov z resničnimi dejstvi, znaki« (2013), kar sovпада z razlago, da identiteta omogoča socialno prepoznavanje posameznika ali kake druge socialne enote kot identične skozi različne situacije (Nastran Ule 2000, 322). Tovrstna razlaga identitete se naslanja na konstruktivistični pristop, ki ne izhaja iz predpostavke o dani naravi sveta ljudi, iz česar sledi, da v nas samih in v stvareh, ki nas delajo takšne, kot smo, ni nobenega bistva (Burr 1995).

Vedno znova v spletu elementov ožjega in širšega okolja iščemo nove referenčne točke. Zato je vsaka identiteta dinamična in rezultat interakcij, hkrati lahko govorimo o istosti in hkrati o drugačnosti (Pušnik 1999). Temu pritrjuje tudi Scholliers, ki pravi, da so identitete zgrajene predvsem na podlagi razlik z ostalimi in da s tem, ko opredelimo 'nas', hkrati opredelimo tudi 'njih' – 'druge' (2001, 6). To je bistveno na vseh nivojih formiranja identitete, bodisi gre za časovno krajše identitete (kot na primer srednješolsko pripadanje subkulturam) bodisi za identitete, ki se oblikujejo

dolgo, *globinsko* in so posledično časovno daljše (takšna je na primer nacionalna identiteta).

Glede na dinamičnost in nestalnost procesa oblikovanja identitete Hall (v Scholliers 2001, 6) predlaga koncept *identifikacije*, ki jo opredeli kot »več kot le skupne karakteristike določene skupine ali ideala.« Identifikacija je nikoli zaključen, vedno delujoč proces konstrukcije pomenov, kar pomeni, da deluje skozi jezik in prakse, skozi diskurz. Preko identifikacije ljudje ponotranjijo delovanje neke skupine, diskurz in zgodbe pa jim omogočajo, da opredeljujejo, prepoznavajo, interpretirajo, pogojujejo, razmejujejo in izključujejo ter tako doprinašajo k identificiranju njih samih ter drugih (Scholliers 2001, 7). Hall gleda na *identiteto* kot konstrukt, na *identifikacijo* pa kot konstrukcijo, proces, ki se nenehno spreminja in ni končen (Hall v Pušnik 1999).

Identiteta vpliva na način kako posamezniki in skupine zaznavajo in konstruirajo družbo, kako stvarem pripisujejo pomen in kako reagirajo, razmišljajo, volijo, se socializirajo, trošijo, se veselijo, zaznavajo, delajo, sodijo, se sproščajo in navsezadnje tudi jejo. Vse to z nanašanjem na ekonomske, družbene, politične in kulturne pogoje, dogodke in pričakovanja; s tem pa hkrati vzajemno vplivajo na ekonomijo, politiko, družbo in kulturo (Ruano-Borbalan v Scholliers 2001, 5).

2. 2 NAROD IN NACIONALNA IDENTITETA

V proučevanju narodov danes kot standardne reference prednjačijo Andersonove definicije. Anderson je narod definiral v antropološkem duhu: »narod je zamišljena skupnost – zamišljen je hkrati kot notranje omejen in kot suveren³.« Zamišljen zato, ker niti pripadniki najmanjšega naroda nikdar ne spoznajo vseh svojih sočlanov, ne srečajo vseh niti ne slišijo zanje – in vendar vsak izmed njih v mislih nosi predstavo o povezanosti v skupnost (2007, 22–23). Seton-Watson je zapisal, da »narod obstaja, ko znatno število ljudi v neki skupnosti sebe pojmuje (ali po Andersonovo – sebe zamišlja) kot narod ali pa se tako vede« (1977, 5). V zadnjih dvestotih letih je tako narodna identiteta postala temelj in opora pri povezovanju ljudi v »zamišljene skupnosti« (Debeljak in drugi 2004, 1).

³ Pridevnik *zamišljen/a/o* je prevod angleške besede *imagined*, pasiv glagola *imagine*, ki pomeni *predstavljati si nekaj, zamisliti/zamišljati si nekaj*. *Zamišljena skupnost* je tako rezultat procesa zamišljanja in predstavljanja socialnih subjektov, ki imajo za njene člane dotične skupnosti.

Predpogoj, da so lahko nacije *zamišljene skupnosti*, so interakcije med ljudmi na širši ravni, za kar sta pomembna dva dejavnika: roman in časopis (Anderson 2007). Nacije so torej kot zgodovinski družbeni pojavi mišljeni kot zgodovinski rezultati in družbeni produkti komunikacijskih razmerij med ljudmi in njihove vsakdanje, samoumevne uporabe tiskanih medijev – zlasti časnikov – in skozi posredovanih kulturnih oblik (močni gradnik *zamišljenih skupnosti* so predvsem oglasna sporočila). Ravno z razvojem tiska je bilo bralcem omogočeno, da so si same sebe lahko zamišljali kot pripadnike iste skupnosti in sorodstvene skupine. V dobi kapitalizma in porasta medijev pa se je takšna predstava še poglobila (Vogrinc 2007).

Medijski diskurz igra pomembno vlogo pri vzdrževanju kolektivnega spomina, saj oblikuje in krepi prototipične osebe, dogodke, mite, krepi rituale, ki so največkrat opravljeni v domovih posameznikov, ki sestavljajo *zamišljeno skupnost*. Torej, med nacionalno identiteto in narodom obstaja neločljiva povezanost z mediji. K temu doprinaša tudi Hobsbawmov koncept *iznajdenih tradicij*, ki spodbujajo k »nenehnemu ponavljanju, ritualiziranju praks, z namenom, da bi se v zavest ljudi vtisnile kot vrednote in norme obnašanja, saj ponavljanje omogoča in utrjuje kontinuiteto s preteklostjo in vzpostavlja kontekst za izbor običajev in tradicionalnih praks« (Hobsbawm v Pušnik 1999, 800).

Pušnikova se v svojem članku *Konstrukcija slovenske nacije skozi medijsko naracijo* (1999) posveča problematiki definiranja in razumevanja nacionalne identitete skozi medijsko naracijo. Komplementaren odnos med nacijo, identiteto in mediji ter obstoj konstruiranja nacionalne identitete skozi medije tudi potrdi. Kakor je narava nacionalne identitete kontradiktorna in kompleksna, je posledično kompleksna tudi vloga množičnih medijev pri njenem kreiranju. V podlagi za identitetno konstrukcijo se Pušnikova naslanja na konstruktivistični pristop, kar pomeni, da so jeziki, artikulirani v mnogih diskurzih in pomembni dejavniki izgrajevanja vsake identitete – prav tako nacionalne. Sklicujoč se na Halla ponovno opozori, da mora biti identiteta v luči te paradigme razumljena kot identifikacija, kot proces in ne kot nekaj statičnega, saj gre za produkt različnih diskurzov (Pušnik 1999).

Nacionalni konsenz konstruirajo politični, korporativni, izobraževalni, znanstveni in medijski diskurz (Van Dijk v Pušnik 1999). Slednji je prav tako del državotvorja in je ob grajenju nacionalne identitete tudi »pomemben 'oblikovalec realnosti'« (Pušnik

1999, 796). Nacionalna identiteta, ki jo gradijo tudi jezik, skupno ozemlje, običaji, zgodovinski spomin, pa ljudem omogoča, da svojo pripadnost širši skupnosti doživljajo kot »konstitutivni okvir lastnih identitet, kot temelj socialne kohezije, a hkrati tudi kot obvezo« (Debeljak in drugi 2004, 1). Množični mediji z medijskimi teksti tako pri posameznikih sprožajo občutke pripadnosti točno določeni nacionalni skupnosti.

Identitete so torej pripovedi, zgodbe, naracije, ki nekemu *zamišljenemu narodu* osmišljajo obstoj in skupne vrednote. Iz tega sledi, da je tudi *slovenska identiteta* zgodba o slovenski identiteti, saj sama po sebi ne obstaja.

2. 3 SLOVENSKA IDENTITETA IN KULTURA

Kakšna torej je in je bila naracija slovenske identitete? V svoji zgodovini je slovenski narod šel skozi mnoga obdobja inventiranja, reinventiranja in prilagajanja slovenske identitete⁴. Zadnjih 70- let smo bili del jugoslovanske identitete, slovenske identitete in evropske identitete. Kar pomeni, da so se Slovenci najprej poistovetili z nečim, kar je bilo skupno vsem Jugoslovanom, nadalje z nečim, kar je skupno vsem Slovincem⁵, v primeru evropske identitete pa nas družijo nekaj, kar je skupno vsem državljanom Evropske unije (Bergant 2007). Kovačič Peršin (2010, 27) izpostavlja, da smo Slovenci svojo identiteto stoletja »ohranjali samo v okvirih lastne kulture, ker svoje države nismo imeli.« Ravno iz tega sledi Dolarjeva predpostavka, da sta slovenska nacionalna identiteta in njej pripadajoča kultura v temelju neprotislovni, saj obe črpata iz korenin nacionalne substance, katere gradniki so materni jezik, izročilo, tradicija, običaji, kulturni vzorci, religiozne prakse... (Dolar 2003, 23).

⁴Pri obravnavi tvorbe abstraktnih skupnosti je treba poudariti, da (nacionalna) identiteta (in tradicija o kateri več v empiričnem delu) ni esenca, temveč konstrukt in izum sedanjosti (Hobsbawm in Ranger v Pristavec 2014).

⁵Bergant (2007) našteje dejavnike, ki so tekom zgodovine pomembno vplivali na slovensko zavest in identiteto: zgodovinski mit o ustoličenju koroških vojvod; skupen slovenski jezik, ki presega narečja; kult očetov naroda: Janez Bleiweis, Anton Martin Slomšek, Janez Evangelist Krek, Anton Korošec ...; skupna politična in pravna zgodovina – slovenska Karantanija; ideološki dejavnik: katolištvo – »Pravi Slovenec je katoličan!«; skupna prihodnost/preteklost: Zedinjena Slovenija in jugoslovanski kontekst; skupni simboli: Triglav, lipov list, himna, zastava; občutek pripadnosti (*zamišljeni*) skupnosti in pa državljanstvo, ki vstopi v ospredje šele z osamosvojitvijo leta 1991.

Kljub temu, da sem zapisala, da s tem, ko opredelimo 'nas', hkrati opredelimo tudi 'njih' – 'druge' (Scholliers 2001, 6), je pomembno tudi dejstvo, da se različne identitete neke socialne entitete običajno ne izključujejo, vendar se medsebojno dopolnjujejo ali pa prehajajo ena v drugo. Slednje je pomembno predvsem v slovenskem prostoru, ki ga med drugim definirajo tudi politične tranzicije, kar je vplivalo in vpliva na prehajanje med jugoslovansko, slovensko in evropsko identiteto.

Slovenija pa ni postala del evropskega (kulturnega) prostora šele z vstopom v EU leta 2004, saj je bila na prepihu med evropskimi (kulturnimi) vetrovi že veliko prej (Debeljak in drugi 2004), kar lahko delno pripišemo ugodni geografski legi. Prepoznavnost pa si je v času Jugoslavije pridobila tudi z najvišjo gospodarsko razvitostjo med vsemi šestimi republikami in uspešnim približevanjem tržnemu gospodarstvu (Borak 2002). Najsi je šlo za politiko ali kulturo, Slovenci so se vedno morali boriti z idejami, ki so prišle od drugod, običajno iz Zahoda ali pa so bile »zapuščina neprevladane preteklosti« (Dolar 2003, 24). Tako je tudi socializem v času Jugoslavije postal del slovenske nacionalne identitete in »še en v nizu rezov in prelomov, ki jo vzpostavljajo« (Dolar 2003, 33).

Najbolj ključna prelomnica, ki je zaznamovala slovensko identiteto, in s tem tudi kulturo, pa je gotovo slovenska osamosvojitvev, prehod v kapitalizem in s tem vstop v Evropo. Priprave na slovensko osamosvojitvev so že konec 80. let 20. stoletja privedle do potrebe po oblikovanju in vzpostavljanju avtonomne slovenske identitete ter prilagajanju novemu političnemu sistemu – kapitalizmu. Tako se je vzpostavljanje slovenske identitete skozi medijski in oglaševalski diskurz intenzivneje pričelo že v začetku 80. let 20. stoletja, o čemer priča slovenski dokumentarec Urše Menart *Nekoč je bila dežela pridnih* (2012), ki se ukvarja tudi z ustvarjanjem in upravljanjem slovenske identitete. »Slovenci so realizirali lasten stereotip - stereotip dežele, kjer ni papirčkov, kjer so pločniki urejeni, kjer je vsak list na vsakem drevesu preštet, vse te fantazme o nas kot pridnih, delovnih, discipliniranih, kjer tudi narava deluje po scenariju« (Hladnik Milharčič v Menart 2012).

Po slovenski osamosvojitvi leta 1991 so mediji začeli s širjenjem zgodbe o tem, 'kako so Slovenci postali Slovenci' (Pušnik 1999, 801) in pričeli ljudi povezovati v zamišljeno skupnost, nov narod, nacionalno državo. A kljub temu se je slovenska politika, še preden se je vzpostavila kot nacionalna, hitro uklonila globalizacijskim

trendom (Kovačič Peršin 2010, 15–16). Kovačič Peršin pravi, da se je hitro po osamosvojitvi zazdelo, da je skrb za *slovenstvo* odveč, saj naj bi bilo le-to v okviru samostojne in suverene države zagotovljeno samo po sebi, »kot, da nas je stoletni boj za obstanek izčrpal in se lahko prepuščamo nebrižnosti za našo samobitnost« (Kovačič Peršin 2010, 26). Omenjena tranzicija je povzročila nihanje med domačijskimi miti (med katerimi prednjači mit o nacionalni substanci) in na drugi strani fascinacijo nad 'Evropo' in njenimi nadnacionalnimi in svetovljanskimi merili (Dolar 2003, 35).

3 IDENTITETA V PREHRANJEVALNEM DISKURZU

3. 1 DISKURZ

»Kadar jaz uporabim kakšno besedo,« je samozavestno rekel Glava-Mož, »pomeni ta beseda natančno tisto, kar jaz hočem, da pomeni – ne več in ne manj.«

»Vprašanje je samo,« je menila Alica, »ali od besed lahko zahtevate, da pomenijo toliko različnih reči.«

»Vprašanje je samo,« je pribil možic, »kdo ima glavno besedo – če še nisi vedela.«

(Caroll 1990)

Pomenljiv dialog iz Carrollove pravljice o Alici v čudežni deželi nakazuje na nenevtralnost specifičnega načina sporočanja o svetu in njegovem vplivu na razumevanje sveta oz. enega izmed njegovih aspektov (Jørgensen in Phillips v Vezovnik 2009, 11). Takšen način sporočanja imenujemo *diskurz*, njegovo proučevanje pa je pogosto osrednji predmet obravnave v humanistiki in družboslovju.

Čeprav je diskurz izmuzljiv pojem, ga lahko razumemo kot

»razširjeno pojmovanje izražanja skozi govor ali pisavo; lahko pomeni pisano ali govorjeno obliko komuniciranja; formalno debato; verbalno izmenjavo mnenj na določeno temo; lahko je jezikovna enota, večja od stavka; ali jezikovni kod, s pomočjo katerega se izražamo in sporazumevamo« (Vezovnik 2009, 10).

V družbenih vedah se diskurz uporablja za oblikovanje različnih pomenov, v ospredju pa sta dva: v prvem primeru se diskurz nanaša na *jezik* (vključujoč vizualne podobe) kot ključni element družbenega življenja; v drugem primeru pa se pojem

diskurza uporablja ožje, bolj določeno – različni diskurzi predstavljajo oziroma reprezentirajo različne vidike sveta, kar pomeni, da gre za »način izražanja, ki pomensko ovrednoti izkušnje iz določene perspektive« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17). V ožjem pomenu torej pomeni »rabo jezika v odnosu do družbenih, političnih in kulturnih oblik« (Jaworski in Coupland v Vezovnik 2009, 11). Diskurzi nam sugerirajo, kako misliti nek fenomen in načine, kako se z njim ukvarjati. Zato so tesno povezani z interesi družbeno močnih posameznikov in skupin ter posredno z odnosi močmi in socialnimi, kulturnimi ter družbenoekonomskimi razmerami (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17). Imajo vlogo širjenja, uvajanja, utrjevanja, vzpostavljanja in hkrati zanikanja, utišanja, brisanja nekih pomenov, vednosti in resnice (Mlekuž 2008, 47). Razumemo jih lahko kot »jezik, ki odraža družbeni red, ter hkrati jezik, ki oblikuje družbeni red in posameznikovo interakcijo z okoljem« (Jaworski in Coupland v Vezovnik 2009, 11).

Zgornji pregled teorije je pomemben predvsem zaradi razumevanja vseh podpomenov in nians diskurza. Glede na širino pojma pa bom v empiričnem delu natančno opredelila polje raziskovanja, osredotočila se bom na jezikovno komponento diskurza.

3. 2 PRISTOPI K ŠTUDIJU HRANE

Najpogosteje so akademske študije raziskovale prehranske preference in izbire precej manj pa prakse. V večini so hrano, kuhinjo in prehranjevanje (in kulturo) proučevali sociologi in socialni antropologi. Njihovi pristopi so bili največkrat analitični in podprti z družbeno teorijo ter podkrepljeni z raziskavami človeškega obnašanja, navad in stališč (Short 2006).

Med vsemi disciplinami in vedami, ki se danes ukvarjajo s študijami o hrani, dominira antropologija, ki holistično »integriira interpretativne pristope, različna pomnjenja in perspektive ter orientacijske kritike« (Kotnik 2001, 864). Diskurz o hrani z vidika klasične antropologije proučuje pomene simbolne narave hrane in prehranjevalnih ritualov določene kulture (Kotnik 2001, 865). Ostali raziskovalci in teoretiki simbolnega pomena hrane sicer niso popolnoma izključili, vendar so se bolj osredotočali na razvoj prehranjevalnih navad in praks – kako le-te v danem družbenem in kulturnem okolju variirajo skozi čas glede na širše družbene, politične, ekonomske in kulturne spremembe (Short 2006, 13–14).

Izpostavila bom dva ključna pogleda na študij hrane in kuhanja, ki najbolj ustrezata nadaljnjemu raziskovanju v tej nalogi. Mary Douglas meni, da nam naše odločitve povezane s hrano, natančneje s pogostostjo in rednostjo prehranjevanja, pomagajo »strukturirati naša življenja« in razlikovati med različnimi deli dneva, razlikovati dneve drug od drugega ali nadalje nek določen čas v letu od drugih (Douglas 1975); hkrati pa je hrana, kakor identiteta, ključen dejavnik v osmišljanju razlik med 'nami' in 'njimi'. Označuje meje med različnimi aspekti življenja – tudi med kulturami in nacijami (Lupton v Kotnik 2001, 864).

3. 3 HRANA – IDENTIFIKATOR NACIONALNE IDENTITETE

Dejstvo je, da je hrana gorivo za telo in nujna za preživetje, vendar to še zdaleč ni njena edina funkcija. Gre sicer za »dobrino, ki nam zagotavlja preživetje, hkrati pa se njeno uživanje odvija na družbeni in kulturno posredovan način« (Pristavec 2014). Prehranjevanje zato dojemamo v njegovem najširšem smislu – »kot živečo, dinamično kulturo, ki je pomembna točka na zemljevidu naših vsakdanjikov.« Kaže se lahko skozi recepte, kulinarične tradicije in kuharske tehnike, skozi prehransko industrijo, politične in zdravstvene lobije in navsezadnje tudi medije (Zevnik 2014). Da je hrana mnogo več kot le zadovoljevanje bioloških potreb, dokazuje tudi primer migrantskih skupin, ki so kljub migraciji ohranile enake prehranjevalne navade, medtem ko so pozabili na jezik in nekatere ostale kulturne izraze (Scholliers 2001, 8).

Ker se hranjenje in pitje pojavljata vsakodnevno, sta pomembni rutinski praksi, ki po Bourdieuju služijo grajenju in utrjevanju *habitusa* – »skupka utelešenih dispozicij, ki strukturirajo naša dejanja in nezavedno umeščajo družbene vloge in kulturne kategorije, percepcije, identitete in razlikovanja« (Bourdieu v Mlekuž 2008, 39). Kotnik povzame mnenja večih avtorjev, ko zapiše, da sta hrana in prehranjevanje bistvena za »izoblikovanje človekove subjektivitete, pomena sebstva in izkušenj njegovega utelešenja« (2001, 862). Delujeta kot dejavnika v procesu identifikacije določene skupine ali celotnega naroda. Svoje mesto imata v širšem sistemu vrednot (povezanih z religijo, starostjo ali poklicem), med katerimi so nekatere tesno povezane z določenimi dietami (na primer zdrava, veganska, fancy hrana) (Scholliers 2001, 4). Mnogokrat hrana zelo nazorno orisuje pojme »jaz«, »mi« ali »oni« (na primer *košer*, *freeganstvo* ...), ki imajo zelo preprosto in skoraj ukazano vlogo. Prehrana je vedno bila in še vedno je zelo preprosta identifikatorka ljudi po

svetu. Proces identifikacije pa v veliki meri ustvarjajo in vzpodbujajo mediji. Mnogokrat sodimo, da so ljudje, ki podobno jedo vredni zaupanja, dobri, domači in varni; medtem ko do ljudi, ki jedo nenavadno hrano, čutimo nezaupanje, dvom, sum ali celo gnus (Scholliers 2001, 8). Ravno zaradi vsakdanjosti prehranjevanja hitro spregledamo »politične, ideološke in hegemonске vidike povezane s prehranjevanjem« (Zevnik 2014, 7–8).

Mlekuž (2008) pravi, da smo vsi posamezniki del nekega fizičnega, družbenega, kulturnega mikro ali makro okolja; vsi del materialne kulture, ki ta okolja opremlja z različnimi koncepti. V primeru hrane imamo tako opraviti z »utelešeno materialno kulturo«, ki zaobjema posebno vrsto »materialnih objektov, narejenih za neposredno uničenje« (Dietler v Mlekuž 2008, 39). Gre za uničenje skozi pripravo hrane, uživanje in vnos hrane v človeško telo (Mlekuž 2008). S tem se strinja tudi Montanari (2006), ki pravi, da hrana postane kultura šele s pripravo. Osrednji je torej akt proizvodnje. Ker smo ljudje omnivorni, si hrano izbiramo na podlagi osebnih ali kolektivnih preferenc povezanih z nenehno spreminjajočimi vrednotami, okusi in pomeni. Na ta način hrana oblikuje del človeške identitete in s tem postane ena najbolj ekspresivnih in pomensko močnih sredstev za izražanje identitete⁶. Sklepamo lahko, da hrana nosi niz simbolnih pomenov, iz česar sledi, da so tudi prakse, s katerimi je povezana, simbolne. Tako lahko hrano obravnavamo kot simbolni objekt, ki ima za skupnost »simbolno, obredno in integrativno vlogo«. Še zlasti se to jasno kaže v prazničnem času, ko »skupni obroki preko simbolne komunikacije in afektivne zavezanosti ... prispevajo h kontinuiteti na področju vlog, vrednot in norm« (Pristavec 2014).

Tako je hrana neprestano v funkciji potrjevanja družbenih odnosov. S tem, ko se preko hrane izrazimo, *kdo smo*, se hkrati izrazimo tudi o *drugačnosti*. Hkrati pa se z učenjem o tem, kar je *drugačno* in *neznano*, učimo kako ustvariti in nenehno potrjevati lastno identiteto (Short 2006).

⁶ Zanimiv primer izhaja iz javnega mnenja v ZDA, ki kaže na to, da so vegetarijanci *naučeni* jesti brokoli, quiche, nerafiniran riž in sendviče z avokadom ter se *pričakuje*, da so proti vojni, pacifisti in naklonjeni drogam. Medtem ko se gurmanom pripisuje afiniteta do kaviarja, ostrig in francoske kave ter so zaznani kot liberalni in sofisticirani. Jedci hitre hrane pa so splošno zaznani kot močno religiozni, konzervativni in da nosijo poliester (Short 2006).

4 EMPIRIČNI DEL: KVALITATIVNA ANALIZA TEKSTA

4.1 SLOVENIJA NA PREPIHU

Slovensko družbo sta v preteklih dveh dekadah zaznamovali pomembni politični prelomnici - odcepitev od Jugoslavije in osamosvojitve leta 1991 ter priključitev Evropski uniji trinajst let kasneje, leta 2004. Prva prelomnica zaznamuje začetek samostojne poti Republike Slovenije, za katero se je leta 1990 odločilo 88 odstotkov volivk in volivcev (Blažič 2006). Priprave na slovensko osamosvojitve pa so že konec 80. let prejšnjega tisočletja privedle do potrebe po oblikovanju in vzpostavljanju avtonomne slovenske identitete ter prilagajanju novemu političnemu sistemu – kapitalizmu. Leto 2004 pa je zaznamovala priključitev Evropski uniji, za katero se je leta 2003 odločilo 90 odstotkov volivk in volivcev (Vlada RS 2009). Vstop v Evropsko unijo je pomenil nov izziv⁷, saj je terjal redefiniranje identitete slovenskega naroda v odnosu do evropske identitete, ki pa se je nakazoval že veliko pred formalnim vstopom v Unijo. Dejstvo je, da so se na slovenskem območju v času tranzicije dogajale spremembe, ki so vplivale na posameznike, družine, družbene skupine, celotno nacijo. Izhajajoč iz študija sekundarnih virov lahko sklepam, da so te spremembe nedvomno vplivale tudi na slovensko identiteto.

Empirično lahko identiteto proučujemo na različne načine, med drugim tudi preko analize simbolnih vsakdanjih družbenih praks, med katere uvrščamo tudi prehranjevalne prakse. Hrana bo osrednji predmet proučevanja, saj je konstitutivni element v ustvarjanju in reprodukciji lokalnih, regionalnih in nacionalnih kultur in identitet (Wilson 2006). Hkrati pa h gradnji identitet močno prispevajo tudi množični mediji, ki z medijskimi teksti pri posameznikih sprožajo občutke pripadnosti točno določeni (nacionalni) skupnosti (Debeljak in drugi 2004, 1).

4.2 METODA RAZISKOVANJA: KVALITATIVNA ANALIZA TEKSTA

S kvalitativno analizo teksta se opiram oziroma izhajam iz kritične analize diskurza (KAD). To hevristično orodje, ki se najpogosteje uporablja za poglobljeno analizo študije primera (Vezovnik 2009, 109) je tako teorija kot metoda. Nastala je kot

⁷Vstop v Evropsko unijo (skupaj še z devetimi državami) in priključitev petnajstim vodilnim evropskim državam je zahteval redefiniranje identitete slovenskega naroda oziroma prilagoditev zahodnemu, turbokapitalističnemu sistemu.

odgovor na tradicionalno ločitev med jezikoslovjem, ki se z besedilom ukvarja na mikro ravni, in drugimi družboslovnimi vedami, ki družbene probleme analizirajo na makro ravni (Fairclough 1995, 7). Tako se KAD ukvarja s širšimi družboslovnimi vprašanji in ugotavlja vpliv družbenih sprememb na mikro ravni teksta (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 41). Pomeni analizo odnosov med dejansko uporabo jezika ter širšimi družbenimi in kulturnimi strukturami (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 43).

Medijski diskurz ima pomembno vlogo pri vzdrževanju kolektivnega spomina, saj pomaga oblikovati in utrjevati rituale in zgodbe, ki sestavljajo *zamišljeno skupnost*. Tako kot nista stalna družbeni red in jezik, tudi diskurzi niso stalni. O tem priča tudi zgodovinska specifičnost določenega diskurza, saj se okoliščine nenehno spreminjajo. Diskurz je lahko v določenem času in prostoru ter v določenih družbenih pogojih hegemoničen, vendar je lahko kmalu izpodrinjen. S tega vidika je ključnega pomena predvsem *analiza diskurza* kot proces analiziranja pomenskih praks in diskurzivnih oblik (Vezovnik 2009, 16).

KAD v grobem zajema različne pristope, ki se kritično opredeljujejo do analiziranih tekstov, metodološko in teoretsko heterogenim pristopom pa je skupen pogled na to, kako izvajati jezikoslovno in semiotsko analizo ter analizo diskurza. Vsem je skupno zanimanje za subtilne pomene, s katerimi teksti ustvarjajo konsenz (van Dijk v Vezovnik 2009, 111). Analiza teksta se lahko prične na mikro ravni, z analizo mikro elementov teksta (besedišča, slovnicice in skladnje) in analize prisotnega v tekstu in/ali nadaljuje bolj celostno, kjer sta v ospredju pojma intertekstualnost in interdiskurzivnost, ki se osredotočata na stvari, ki v tekstu manjkajo, so izpuščene (Vezovnik 2009, 125). Ne gre le za »merjenje teže izjav, temveč teže molka«. Torej gre za analizo zapisanega, prikazanega, udejanjenega ter tudi nezapisanega in neizjavljenega (Dolar 2009, VXII).

Vsakršna komunikacija, bodisi skozi jezik, podobe ali zvok, je rezultat določenih možnosti in odločitev. Izbira določene besede ali podobe lahko nakazuje na določene vrednote, identitete in dejavnosti. Komunikator ima torej vedno širok spekter semiotičnih možnosti, ki jih skrbno (bodisi zavedno ali nezavedno) izbere tako, da bodo določeno osebo ali dogodek prikazali v želeni perspektivi. Te odločitve niso nikoli nevtralne (Manchin in Mayr 2012, 103).

Ker medijski teksti z načinom verbalizacije posredujejo točno določene vrednote in norme ter odražajo širši družbeno-politični kontekst, sem se odločila za kvalitativno analizo teksta. Znotraj te sem se osredotočila na pisano besedo, poudarek je tako na analizi besedilnega gradiva pridobljenega iz zbranih prispevkov. Zavedam se, da je ena izmed omejitev oziroma slabosti tovrstnega načina analize vpliv lastne subjektivnosti na rezultate empiričnega dela. Vendar sem subjektivnost poskušala nevtralizirati s čim boljšim poznavanjem polja proučevanja in referiranjem na relevantno teorijo.

4. 3 NAŠA ŽENA

S pričetkom izhajanja januarja 1941 je *Naša žena* najstarejša slovenska revija za ženske, ki s svojo kontinuiteto omogoča temeljit pregled nad daljšim časovnim obdobjem. Gradivo za analizo sem izbrala po vzoru članka *Cooking in Socialist Slovenia: Housewives on the Road from a Bright Future to an Idyllic Past* (Tivadar in Vezovnik 2010). Tako so v analizo zaobjeti kuharski recepti, kolumne, praktični gospodinjski ter kuharski nasveti in ostali prispevki povezani s pripravo hrane in kuhanjem (na primer oglasi za hrano in kuhinjske pripomočke), ki so izšli v reviji *Naša žena* v obdobju od leta 1991 do 2004. Letnici obeležujeta dve politično in posledično tudi kulturno in družbeno pomembni prelomnici v novejši slovenski zgodovini, iz česar lahko na podlagi proučene teorije sklepam, da sta lahko imeli vpliv na *slovensko identiteto*.

S kvalitativno analizo, črpajoč iz več kot 500 strani gradiva, bom identificirala ključne teme in vrednote, ki se v izbranem obdobju kažejo v diskurzu o prehranjevalnih navadah. Glavni namen analize je ugotoviti, kako družbene in politične spremembe odsevajo v diskurzu o prehrani. Tivadarjeva (2009) je pokazala, da tako kot nasveti za kuhanje niso le praktični napotki, kako narediti hrano bolj užitno z delovanjem toplote, tudi nasveti za zdravo prehrano niso le objektivne informacije o znanstvenih dognanjih. Zato je pomembno, da ne spregledam vseh strukturnih nivojev kuharskih nasvetov in prispevkov ter ugotovim ali se je v medijskih tekstih skozi diskurz o prehrani na kakršenkoli način upravljalo s slovensko identiteto (Tivadar in Vezovnik 2010).

4. 4 VZOREC

Vzorec zajema prispevke iz vsake aprilske, poletne (julijsko-avgustovske dvojne, kasneje julijske številke) in decembrske številke v izbranih številkah v obdobju med letoma 1991 in 2004. Izbrane mesece sem izbrala zaradi dveh dejavnikov: prvič – sistematično sem zaobjela vsako četrto številko v posamičnem letu, kar omogoča kontinuiran pregled; drugič - zaradi pomena državnih praznikov, ki nastopijo v aprilu (velikonočni prazniki) in decembru (božični prazniki ter silvestrovo) ter počitnic v poletnih mesecih. V naštetih primerih smo prebivalke in prebivalci Slovenije v veliki večini prosti dela ter posledično več časa posvetimo prehrani, skupnemu življenju in druženju. Gotovo ne gre zanemariti dejstva, da praznike izrazito povezujemo s specifično prehrano, kar vpliva na pogostost objav povezanih s hrano in njeno pripravo. Vključujoč izbrane mesece sem sistematično analizirala prispevke iz let 1991, 1992, 1994, 1995, 1997, 1998, 2000, 2001, 2003 in 2004.

Povprečna količina prispevkov povezanih s prehrano v *Naši ženi* se je od leta 1991 do 2004 zmanjšala skoraj na polovico, za kar lahko iščemo odgovor tudi v novih *funkcijah* ženske. Vedno redkeje je definirana kot mati, gospodinja, kuharica in vse pogosteje se piše o ženski podjetnici, ženski kot športnici, ženski, ki se ukvarja z duhovno rastjo in skrbi zase. Tako *naša (slovenska) žena* ni več primarno definirana samo skozi kuho in gospodinjska opravila, v ospredje prihajajo nove teme in diskurzi.

4. 5 UGOTOVITVE

Postopek kvalitativne analize teksta prikazuje sledeči grafični prikaz ključnih stopenj analize. V nadaljevanju pa sledi opis postopka analize in izvedbe razvrščanja gradiva v tematske sklope.

Shema 4.1: Prikaz ključnih ravni analize

Z analizo teksta sem pričela kronološko in na mikro ravni iskala indikativne elemente v besedilu. Sprva sem se osredotočala na besedišče in eksplicitno na sporočilnost izbranih prispevkov na najbolj splošni ravni. Nadalje sem iskala vzporednice in povezave ali nasprotja med prepoznanimi elementi. Nato sem zbrane materiale kategorizirala in izluščila ključne teme. Opazovala sem tudi tisto, kar v tekstu manjka, je izpuščeno in se tako osredotočila tudi na implicitno raven teksta. Sproti, bolj poglobljeno pa na zadnji ravni, sem relevantne teme umestila v družbeno-politični kontekst, kjer sem raziskovala povezavo med družbeno-političnimi

spremembami in diskurzom o prehrani, posebej ozirajoč se na analizo jezikovne komponente.

Večkratno prebiranje, pregledovanje kategorij, iskanje vzporednic, razlik in podobnosti med temami glede na časovno obdobje, me je pripeljalo do zaključka. Prepoznala sem dva prevladujoča diskurza, ki se nenehno prepletata, sobivata, a si hkrati nasprotujeta. Na eni strani se kontinuirano (in s približevanjem letu 2004 vedno bolj) pojavlja proevropski diskurz⁸, v katerem svetovljanski, skoraj že docela evropejski, Slovenci glorificirajo evropske standarde, vrednote in kulturo (tudi prehrano) zahodnih držav. Na drugi strani pa se še iz časa retradicionalizacije iz 80. let 20. stoletja ohranja diskurz retradicionalizacije, ki poudarja tradicionalne slovenske jedi in vrednote – podpira patriarhalni sistem; ženska je primarno žena, mati in gospodinja. Osrednjega pomena je slovenska tradicija, saj gre za prenašanje ritualov iz generacije v generacijo, za kar pa je »odgovorna« predvsem žena (mati, babica), kar vodi nazaj do pomembnosti ohranjanja tradicionalnega družinskega reda.

Upoštevajoč zgodovinski, družbeni in kulturni kontekst bom izpostavila najbolj zgovorne primere, ki ilustrirajo prevladujoče teme in omenjena trenda. Še prej pa bom osvetlila začetke samostojne Slovenije in predstavila naracijo, ki se je poslužujejo pri Naši ženi ne glede na časovno obdobje.

4. 5. 1 Republika Slovenija in Naša Žena

Prvi del leta 1991 so zaznamovale pospešene priprave na osamosvojitve, za katero so se slovenske volivke in volivci v večini odločili na plebiscitu konec decembra 1990. Stopnjevala se je napetost med slovenskimi in zveznimi jugoslovanskimi oblastmi (oziroma Jugoslovansko ljudsko armado), ki so osamosvojitvi Slovenije izrecno nasprotovale. 25. junija 1991 je Republika Slovenija razglasila svojo neodvisnost, nedolgo za tem pa so sledili spopadi med slovenskimi oboroženimi enotami in jugoslovansko vojsko. Po pogajanjih in posredovanjih evropskih zunanjih ministrov je bila sprejeta Brionska deklaracija, s katero se je osamosvojitve Slovenije

⁸ V analizi se opiram na definicijo diskurza kot »načina izražanja, ki pomensko ovrednoti izkušnje iz določene perspektive« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17), iz česar sledi, da se v obeh prepoznanih diskurzih posredno kaže interes pisca oziroma interes, ki izhaja iz širšega družbeno-političnega okolja, tako diskurz odraža in hkrati oblikuje družbeni red (Jaworski in Coupland v Vezovnik 2009).

za tri mesece zamrznila, jugoslovanska vojska pa se je umaknila iz Slovenije. 7. oktobra je potekla zamrznitev osamosvojitvenih dejanj in začela se je izvajati osamosvojitvena zakonodaja. Takrat se je Slovenija osamosvojila še denarno - dobila je valuto tolar, na začetku še v obliki vrednostnih bonov. Konec decembra istega leta je bila sprejeta prva ustava samostojne Republike Slovenije, ki jo je sprejela Skupščina Republike Slovenije (20 let samostojnosti Republike Slovenije 2001). Kljub pomembnim političnim premikom je bila Slovenija na pragu 90. let 20. stoletja v obdobju velike gospodarske krize – več kot tri četrtine prebivalstva je bilo prepričanih, da živijo slabše kot pred petimi leti, da je težje dobiti zaposlitev in težje preživljati otroke« (Toš v Tivadar 2009, 18).

O spremembah političnega sistema priča zapis na uvodni strani⁹: »NAŠA ŽENA, prva slovenska ženska in družinska revija, izhaja od decembra 1940. Predsednik SFRJ Josip Broz Tito je odlikoval Našo ženo ob tridesetletnici izhajanja z redom zaslug za narod z zlato zvezdo.« Ta zapis so decembra 1992 preoblikovali v »Ob tridesetletnici izhajanja je bila odlikovana z redom zaslug za narod z zlato zvezdo.« in izpustili osebno odlikovanje Josipa Broza Tita. Omemba in odsotnost odlikovanja je pomembna zaradi dveh stvari: prvič, posredno kaže na kult osebnosti Josipa Broza Tita, njegov politični in družbeni vpliv, na moč njegove avtoritete, reference kljub smrti in kljub nedavnemu prehodu v nov sistem in odcepitvi od Jugoslavije¹⁰; in drugič, izbris njegovega imena pa lahko razumemo tudi kot odmik od socialističnega političnega sistema in kot prvi korak proti kapitalizmu.

Ob tem, da pri Naši ženi preko diskurza običajno podpirajo prevladujoč politični sistem, se pogosto poslužujejo tudi avtoritativnega tona, o katerem pišeta že Tivadarjeva in Vezovnikova (2009, 2010), ki se je ohranjal tudi v člankih iz izbranega obdobja (1991–2004). Ob tem nase gledajo kot na vezivo slovenskih žena oziroma

⁹ Z namenom boljše ilustracije specifičnega obdobja sem se odločila tudi za pregled uvodnikov izbranih števil, saj ti reflektirajo določen družbeni, politični, ekonomski kontekst, ki lahko služi kot podlaga, okvir za razumevanje nekega obdobja.

¹⁰ Našo ženo je odlikoval z *redom zaslug za narod z zlato zvezdico (vencem)*, ki je nekoč bila 11. odlikovanje po pomembnosti v hierarhiji odlikovanj SFRJ in se je podeljeval za »izjemne zasluge v izgradnji socializma in socialističnih samoupravnih odnosov, za organiziranje in krepitev splošne ljudske obrambe, varnosti in neodvisnosti države, kot tudi za zasluge na področju gospodarstva, znanosti in kulture.« (Jugoslovanska odlikovanja 2006)

še širše - "Naša žena je poskušala biti že doslej revija za vse generacije: mlajše, starejše, ženske in moške, starše, stare starše, za otroke, skratka - družinska revija." (Naša žena 2001a: 3) - kot vezivo (zamišljenega) slovenskega naroda (katerega osnovni gradnik je družina), ki ga pomagajo osmišljati ravno preko medijskega diskurza.

Bralke bodisi nagovarjajo in izobražujejo s svojimi tipičnimi nasveti *Kako živeti življenje* ali pa nudijo vesplošno uteho v težkih časih tranzicije. Tovrstna dikcija je prisotna v mnogih številkah, zgovorni pa so predvsem uvodniki. Pozicijo Naše žene dobro ilustrira sledeči uvodnik:

»Živimo v nemirnih in težkih časih. Lahko vam zagotovim, da na to mislimo ves čas, tudi ko »delamo« Našo ženo. Da bo vaša tudi ta čas, da vam bo v pomoč, oporo, tudi uteho. Ko smo pred mesecem praznovali petdesetletnico, smo z veseljem ugotavljali, da je Naša žena res vaša revija, da ste je veseli, in to je v zadovoljstvo tudi vsem nam pri reviji, saj ne živimo prav nič drugačnega življenja kot vi, naše drage bralke in bralci. Tudi nas spremljajo vsakdanje skrbi, pričakovanja, upanja, a hkrati trdoživost, delavnost, priprave na jutrišnji dan za nas in našo družino. ... Resnično smo veseli vsake vaše pošte in ponosni, da je je veliko. Tako se tke med nami in vami trdna vez, ki je obojim v oporo in korist. V slogi pa je – saj vemo – moč!«(Naša žena 1991a: 3)¹¹

V uvodniku se pokaže več vrednot, ki jih pri *Naši ženi* bolj ali manj izrazito izpostavljajo. S spodbujanjem k skupnemu »premagovanju« težke situacije – *mi* in *vi* smo sedaj složni (in močni); v suvereni državi se še vedno kažejo sledi kolektivizma, osrednje vrednote prejšnjega sistema. Družijo nas *iste skrbi, pričakovanja, upanja* – ravno zato zmoremo skupaj! Kot vrednote so izpostavljene delavnost, družina, složnost. Ločijo med *nami* in *vami*, torej *njimi* – pisci ter *drugimi* – bralci. Občutiti je, da se postavljajo nad njih, a se z njimi zavoljo vsaj navidezne »složnosti« hkrati enačijo. Kljub implicitnemu ločevanju na *nas* in *njih* pa se je opuščanje izrazito neneutralnega naslavljanja bralk (*mi/vi*) začelo že v 80. letih 20. stoletja. Uporabljati so pričeli prvo osebo množine ter tako oblikovali neko *enakopravno* skupnost, ki si pomaga, deli nasvete, vzajemno izobražuje, podobno razmišlja (Tivadar in Vezovnik 2010). »Vem, da podobno kot jaz razmišljate tudi mnogi bralci.« (Naša žena 1997b: 3) O navidezni skupnosti pričajo tudi številna pisma bralk, rubrika 'Dva vesta več kot

¹¹Gradivo se nahaja v prilogi A.

en sam' ter nenehno spodbujanje in nagovarjanje k čim večjemu številu odzivov in deljenju mnenj.

Kljub demokratičnemu sistemu, za katerega se je odločila Slovenija, ki je prinesel več enakopravnosti, svobode, odprtosti, pa se pri *Naši ženi* tudi v tem obdobju še vedno mnogokrat poslužujejo izrazito dogmatičnega načina pisanja, ki se pojavlja že vse od začetka nastanka revije in se ohranja skozi različna politična obdobja Slovenije.

4. 5. 2 Retradicionalizacija se nadaljuje

Diskurz, ki je promoviral slovensko identiteto z gloričiranjem *slovenske tradicionalne* hrane, je konec 80. let 20. stoletja služil kot primeren pristop h grajenju meje med novo demokratično Slovenijo in staro avtokratično Jugoslavijo (Tivadar in Vezovnik 2010, 395). Poudarjanje tradicionalizma se je v *Naši ženi* kazalo s slavljenjem *tradicionalnih* navad in praznikov ter oživljanjem *tradicionalnih* domačih jedi (Tivadar in Vezovnik 2010, 396). Ker je slovenska tradicija osrednjega pomena, prenašanje le-te pa sloni na prenosu znanj iz generacije v generacijo, sledi, da je zanjo kot gradnica slovenske družine »odgovorna« predvsem žena (vseh generacij). Slednje bom podrobneje predstavila v enem izmed sledečih podpoglavij. Diskurz retradicionalizacije se je v 90. letih 20. stoletja še ohranjal, vendar se mu je priključeval tudi proevropski diskurz. V tem poglavju bom pogledala, katere teme so se v duhu retradicionalizacije kazale v reviji *Naša žena*, v naslednjem poglavju pa bom prepoznavala teme, ki so se pokazale v sobivajoči proevropski naravnosti. Ne bom opazovala le neposredne povezave med tradicijo in prehrano, temveč tudi nekatere druge segmente, ki utrjujejo tradicionalne družbene vloge, ki so prav tako del substance nekega naroda.

Medtem ko ima prehrana moč, da ljudi ločuje, ima hkrati tudi moč, da jih združuje. Simbolna dimenzija hrane ni njena esenca, ampak konstrukt, ki se skozi obred aktualizira, potrjuje in reproducira (Pristavec 2014, 104). Pogost je diskurz o **hrani kot družbenem vezivu** - »med kuhanjem sodeluje vsa družba, vsi se zjočejo ob rezanju čebule, nasmejejo ob nespretnih kurjačih in delijo nasvete glavnemu kuharju¹²« (Naša žena 1992b: 62); »pogostitev s fondijem krepi družabnost« (Naša

¹² Gre za prispevek o peki na žaru, kjer z izbiro besed – *kuhar* je moški, kasneje v članku je *gospodinja* ženska - »nenamerno« opomnijo na tradicionalno, »ustrezno« razdeljevanje vlog.

žena 2001b: 31). Potrjuje se, da je družbena funkcija prehrane konstrukcija in reproduciranje medosebnih odnosov v skupnosti ter da hrana s svojo izrazito integrativno vlogo oblikuje občutja pripadnosti (Scholliers 2001, 7).

Ob tem, da je hrana vezivo družbe in njenih mikro struktur (skupine prijateljev, znancev), svojo vlogo še bolje opravi kot **vezivo slovenske družine**. V kontekstu družine hrana že ob vabilu na skupno obedovanje ponuja možnost za intenzivnejše povezovanje članov, ob pripravi ter uživanju hrane pa pripomore k integraciji družinske in širših skupnosti (Ochs in Shohet v Pristavec 2014, 105). Pri *Naši ženi* so želeli to integracijo še spodbuditi s ponovnim vzpostavljanjem tradicije izletov slovenskih družin v naravo. V retradicionalizaciji v 80. letih 20. stoletja se je pojavil trend imenovan *komunifikacija*, ki se nanaša na ukvarjanje z nostalgичnim obujanjem tradicij (Warde v Tivadar 2009, 18), kot odgovor na skrajni moderni individualizem. S tem sovpada tudi že omenjeni pojem *iznajdenih tradicij*, ki spodbujajo nenehno ritualiziranje praks, z namenom, da bi se v zavest ljudi vtisnile kot vrednote in norme obnašanja (Hobsbawm v Pušnik 1999, 800).

Navezujoč se na *iznajdene tradicije* so, z izboljšanjem življenjskega standarda, občasni (poletni) izleti v naravo postajali nekaj običajnega in *nujnega* za slovensko družino. Pomenili so aktivnost naroda in hkrati prenašanje tradicij »prejšnji dan pečene mesne polpete je na izlet jemala že moja babica« (Naša žena 2000a: 74). Za tovrstne priložnosti je *Naša žena zapovedovala* in si zamišljala tradicije »*Na izlete radi jemljemo pečena kurja bedra*« (Naša žena 1997a: 120). Z uporabo 1. osebe množine implicitno komunicirajo *svoje* ideje kot *naše* ideje in želijo ustvariti »nas« in »druge«, ki so v nasprotju s temi skupnimi idejami (Eriksson in Aronsson v Manchin in Mayr 2012) ter tako podpirajo pripadnost *zamišljeni skupnosti* bralk in bralcev, ki sicer nikdar ne spoznajo vseh svojih sočlanov, jih niti ne srečajo niti zanje ne slišijo – in vendar vsak izmed njih v mislih nosi predstavo o povezanosti v to skupnost in o skupnih ritualih (Anderson 2007, 22–23). Tako množični mediji z medijskimi teksti pri posameznikih sprožijo občutke pripadnosti točno določeni nacionalni skupnosti.

Tradicija izletov slovenskih družin se nadaljuje tudi po letu 2000, nadaljuje pa se tudi že poznano podcenjevanje bralk oziroma redundantno pojasnjevanje – »potem pa vsak sendvič posebej zavijemo v kos aluminijaste ali oprijemajoče se folije, pa bo

zagotovo ostal svež»; »Možnosti za nadev so praktično neskončne. Samo v trgovino z malo večjim oddelkom za delikatese stopimo, pa lahko izbiramo med salamami, klobasami, šunkami, tlačenkami in še drugačnimi vrstami okusnih izdelkov iz najrazličnejših vrst mesa.« (Naša žena 2000a: 74) Sklepajo, da je *slovenska žena* tako nevedna in neizkušena, da jo še v začetku novega tisočletja poučujejo o koristnosti folije in ponudbi delikatese. To je le eden izmed mnogih primerov podcenjevanja in izobraževanja bralk.

Že v času socializma je bilo izobraževanje bralk eno ljubših opravil *Naše žene*. Gospodinje so bile nacionalni *drugi jaz*, ki so narod gradile s skrbjo za družino in tovarniškim delom. Posluževali so se izobraževalnega in avtoritativnega diskurza, ki se je kazal v uporabi modalnih glagolov v 2. ali 3. osebi množine. S tem so se distancirali od množice *neizobraženih* gospodinj in sami sebe pozicionirali kot relevantno avtoriteto (Tivadar in Vezovnik 2010, 384). V 90. letih 20. stoletja pa so uporabo modalnih glagolov v 2. in 3. osebi množine skoraj opustili, vendar so razlike med *njimi* in *drugimi* sporočali na druge načine.

Naj se vrnem k družbenemu pomenu hrane. Ta je kot družbeno vezivo še posebej pomembna v prazničnih časih, s katerimi gre z roko v roki tudi trud naše žene za družinske člane. Družina je še vedno osnovni temelj slovenskega naroda in zato nosilka tradicij, navad, »pravih« vrednot. Zato je skrb zanjo hkrati skrb za slovenski narod, še prej pa za ustrezno vzdušje, povezovanje med člani in vesplošno zadovoljstvo skrbi *naša žena*. »Največkrat pa je gospodinja ali gospodinjec tisti, ki se za določene praznične dni še posebno potruži. ... Pri praznovanjih ima hrana posebno vlogo.« (Naša žena 1991c: 79) Nasprotno ostalim primerom, je v prispevku uporabljena tudi moška oblika *gospodinjec* – s čimer je enakopravnost spolov jasno izražena, a dejstvo je, da večina prispevkov (v tej isti številki!) še vedno nakazuje na potrjevanje izrazito patriarhalnega družbenega reda, kar je le eno izmed protislovij, ki se pojavljajo v reviji. Gre za *prekomerno leksikalizacijo*, ki pomeni deviacijo od ustaljenih družbenih konvencij in pričakovanj, kar je venomer povezano s prevladujočo ideologijo (Manchin in Mayr 2012, 37).

Ob praznični hrani pa je v letu 1991 in 1998 pomembno tudi ohranjanje družinske povezanosti in skupnih vrednot. »Vse leto smo se družinski člani vsak po svoje trudili, si prizadevali za blagor družine ...« (Naša žena 1991c: 3); »Zdaj je priložnost,

da se družinski člani med seboj še trdneje zbližate, se pogovarjate, skupaj pripravite okraske in drugo za praznično vzdušje v vašem domu; prisluhnite željam vsakega izmed vas in ga po svojih močeh ustrezno tudi obdarite« (Naša žena 1998c: 3).

Naša žena se izkaže

Skrb za vzdušje, povezovanje med člani družine (ali gosti), zadovoljstvo in predvsem prehrano pade torej na pleča *naše žene*, ki je nosilka tradicije, hkrati pa se s tem utrjuje prevladujoči *tradicionalni* družbeni red. Gre za temo, ki je polna protislovij in se kontinuirano pojavlja vse od osamosvojitve pa do vstopa v Evropsko unijo.

»Na kosilo prihajajo gostje! Koliko nemira in veselja obenem je kar naenkrat v hiši! Vsi smo istega mnenja: gostje morajo uživati in se od nas vrniti siti, zadovoljni in dobrih vtisov. Gospodinja se bo seveda morala spet najbolj izkazati. Morala bo sestaviti jedilnik, nakupovati, kuhati, servirati ... in tako se odvijajo stvari po dobro znani, ustaljeni poti.« (Naša žena 1991c: 18)

Hkrati se želijo pri *Naši ženi* boriti proti ustaljenim, samoumevnim odnosom in nalogam gospodinje, po drugi strani pa to podpirajo z različnimi nasveti in te odnose še utrjujejo - »Vsi smo istega mnenja ...« (ibid.: 18). Pravila prehranjevanja imajo dve razsežnosti - hkrati so pravila povezovanja in pravila izključevanja (Meigs v Pristavec 2014, 105). To je razvidno ravno iz zgornjega primera, saj z uporabo 1. osebe množine utrjujejo razliko med 'nami', ki mislimo in delamo *prav*, in 'njimi', ki naj ne bi (Montanari 2006, 96). Z izbiro besed in načinom verbalizacije navodil situacijo nevtralizirajo, prakse pripisejo vsem slovenskim ženskam »... gospodinje se ob takih priložnostih še posebno potrudimo in se rade izkažemo ... še posebej, če pripravimo jedi, ki jih imajo gosti radi, in ki jih znamo dobro pripraviti.« (Naša žena 1995: 21)

Tradicija na mizi

Diskurz retradicionalizacije je poudarjal tudi *tradicionalne slovenske* jedi in pomen prenašanja ritualov iz generacije v generacijo. Kar se je v *Naši ženi* kazalo s slavljenjem *tradicionalnih* navad in oživljanjem *tradicionalnih* domačih jedi predvsem v času praznikov (Tivadar in Vezovnik 2010, 396). Saj je hrana *materializiran spomin* (Sutton v Pristavec 2014), ki »prek simbolne reprezentacije identitete določene skupnosti opominja na skupno preteklost, prav tako pa se nanjo navežejo obredi, kot je *tradicionalna* kuha« (Pristavec 2014, 104). Kljub temu, da jo obravnavamo tudi

zunaj prazničnih časov, prazniki nedvomno postavljajo okvir, v katerem hrana intenzivneje opominja na skupno preteklost, pripišemo pa ji lahko še intenzivnejšo vlogo graditeljice skupnostnih vezi. Je označevalka idej, ki v kontekstu prehranske socializacije, skupne priprave jedi ter prazničnih obrokov posreduje tradicijo, kontinuiteto in skupnostne identitete (Pristavec 2014, 104). Nacionalni recepti, ki se pojavljajo ob praznovanju, za določeno družbo pomenijo sprejemljive prehrabne konvencije in kombinacije hrane (Montanari 2006, 78). Te se prenašajo z medgeneracijskim sodelovanjem pri pripravi hrane in so lahko simbolna reprezentacija za določeno geografsko območje značilne kulinarike ter tudi »dejavnik oblikovanja in individualnega preoblikovanja nacionalne identitete« (de Certeau v Pristavec 2014, 106).

Ne glede na prevladujočo krščansko vero se velikonočna rubrika pojavi le v letih 1992 in 1998. Z odsotnostjo verske konotacije vsebina priloge vsakič predstavi in opozori na *tradicionalne* velikonočne dobrote ali navade. Podobno je tudi z božičnimi rubrikami, ki se sicer pojavijo pogosteje, vendar promovirajo enake vrednote. V uvodniku v decembrski prilogi *Prazniki in praznične jedi na Slovenskem* so zapisali »starejše bralce bo spomnila na praznovanja, kakršna so bila nekoč, na običaje v zvezi s prazniki in na to, da za prijetno praznovanje niso potrebni prav veliki izdatki, a je vseeno lahko lepo, prisrčno in vznemirljivo. Tudi jedi, ki so jih ob praznikih pripravljali naši predniki, niso tako bogate, da si jih ne bi mogli privoščiti« (Naša žena 1992c: 3)

Ob finančnem aspektu, ki je posledica gospodarske krize v začetku 90-. let 20. stoletja, ko je bila Slovenija v močni ekonomski krizi, zaznamovani s hitro vzpenjajočo inflacijo in množično brezposelnostjo, pri *Naši ženi* izpostavljajo pomembnost prenosa tradicije. Poduk knjižice je, da »ob posameznih svečanostih sodijo na mizo določene jedi« (ibid.: 3), vse izhajajoče iz preteklosti - družinskih, regionalnih, nacionalnih okvirjev.

»Pri nas so klasična kombinacija pirhi, šunka in potica. V drugih krajih pripravijo kaj drugega« (Naša žena 1998a: 80). Razmerje med *pri nas* in *v drugih krajih* opozarja na povezovanje praznikov s tradicijo, domačimi jedmi in krepitevijo »naše« nacionalne identitete. Gre za izrazito kolektivizacijo, ki je orodje, s katerim se doseže večjo empatijo in navidezno povezanost (Manchin in Mayr 2012). Hrana tako prispeva svoj

del k oblikovanju Andersonove (2007) *zamišljene skupnosti*, saj se preko nje »gradi pripadnost abstraktni regionalni in narodni skupnosti« (Pristavec 2014, 107). Tako je funkcija hrane neprestano potrjevanje družbenih odnosov. S tem, ko pri *Naši ženi* posredno v imenu bralcev izrazijo o tem *kdo smo* se hkrati izrazijo tudi o *drugih*. S prepoznavanjem tega, kar je *drugačno* in *tuje* pa nenehno potrjujemo lastno identiteto.

Prispevki pogosto sporočajo in nagovarjajo k skupni pripravi hrane in druženju ob prehrani, ki pomeni vzdrževanje tradicije in skupne identitete. Kljub naštetemu pa se konkretni recepti in napotki za pripravo *tradicionalnih slovenskih jedi* v *Naši ženi* sploh ne pojavljajo – na straneh namenjenih kuhanju ne bomo našli receptov za štruklje, močnik, bujto repo, ričet, ajdove žgance ali za orehovo potico. Odgovor na to lahko iščem v domnevni trdnosti in zanesljivosti medgeneracijskega predajanja znanja, prenašanja receptov *iz roda v rod*. Na kar nakazuje primer tradicionalne priprave Škofjeloških kruhkov - »Kruhke izdelujem že več kot šestdeset let, saj sem že pri trinajstih pomagala mami pri peki« (Naša žena 1992c: 55). V rubriki *Za dober tek* pa se leta 1998 prvič pojavi podrubrika *Iz babičine kuharske knjige*, kar kaže na poudarjanje pomena *slovenske tradicije* in ohranjanje le-te, sploh v prehajanju v evropski prostor (Naša žena 1998a: 77).

Tuje in nenavadno v domačih loncih

Ugotovili smo že, da je vloga hrane v reprezentaciji in identiteti nekega posameznika ali družbe kompleksen proces. Dobro ga opisuje sicer že prežvečen in mnogokrat citiran rek »Si, kar ješ«, ničkolikokrat raziskovan v vprašanju »Če smo, kar jemo, kdo smo?¹³« (Gabaccia v Scholliers 2001, 4). Mnogokrat hrana postavlja meje med pojmi »jaz«, »mi« ali »oni« in ima zelo preprosto in kdaj skoraj ukazano vlogo. Tako je prehrana vedno bila in še vedno je zelo preprosta identifikatorka ljudi po svetu. Preko hrane se izrazimo *kdo smo* in hkrati tudi o *drugačnosti*. Z učenjem o tem, kar je *drugačno* in *neznano* pa se učimo, kako ustvariti in nenehno potrjevati lastno identiteto (Short 2006). To se v prispevkih nenehno odraža; spreminjanje odnosov med pojmi mi/oni, domače/tuje in dobro/nenavadno pa kaže na postopno upravljanje

¹³ V izvorniku: »If we are what we eat, who are we?«

in spreminjanja odgovora na vprašanje *kdo smo*, torej na vprašanje slovenske identitete.

V začetku 90. let 20. stoletja so se tuje jedi (večinoma iz evropskega območja) pojavljale v rubriki *Iz tujega lonca in kozice*, kjer so tujo hrano neneutralno označevali kot *zanimivo*. »Ne rečem, da je nujno boljša, zanimiva pa vsekakor« (Naša žena 1991c: 92); »Zato predlagam, da ta mesec poskusimo, kako kuhajo drugi, bližnji sosede in oni, ki bivajo malo dlje od nas. Na druge celine nisem hodila po recepte, večino tistih je treba kar precej prilagoditi našemu okusu ...« (ibid.: 92). S slednjim vzpostavlja distanco s čezcelinskim, tujim. Zapisani so avstrijski, francoski, italijanski, irski in španski recepti – recepti razvitih evropskih držav. Receptov iz vzhodnih držav in iz bivše republike kljub napovedi, da »bomo šli čez meje do bližnjih sosedov« (ibid.: 92), ni; kar kaže na željo po oddaljevanju od *balkanske* kulture, vzhoda in približevanje zahodni, razviti Evropi. V obdobju 70. let 20. stoletja se je v reviji pojavljalo izjemno veliko *tradicionalnih* receptov iz drugih jugoslovanskih kuhinj (Tivadar 2009, 18), ki pa jih v novi dekadi ne zasledimo niti enkrat. Prav tako se ne pojavljajo pridevniki, samostalniki nanašajoči se na prejšnjo državo ali njene članice. S tem ustvarjajo distanco do starega sistema in se korak za korakom bližajo Evropi, kljub temu pa še vedno obstaja jasna ločnica med *nami* in *njimi*, med *domačim* in *tujim*.

Te distance pa se po letu 1996, ko je ideja o Evropski uniji že pronicala v vsakdanje kavarniške debate, pričnejo manjšati. Tuje ni več nujno nenavadno. Prispevke, ki bi jih nekoč umestili v rubriko *Iz tujih loncev in kozic*, umeščajo v rubriko *Kuhajmo skupaj*, s čimer se tuje jedi počasi nevtralizira, postajajo del vsakdana. *Nenavadna, drugačna* kuha postaja zaželena, izraz svetovljanstva, kulinarčne izobrazbe; pridevniki *zanimivo, ne tako dobro, nenavadno* so opuščeni (Naša žena 1997a: 127). Tuje postaja naše.

Regionalna kuha

Evropska unija pa ni edina, ki pomeni izziv za nacionalno, slovensko identiteto – pomembne so tudi regijske pripadnosti ter identifikacija z regijami (Bergant 2008).

Slednje je v Sloveniji zaradi zgodovinskih okoliščin in nenehne politične podrejenosti, a (relativne) kulturne avtonomnosti še toliko bolj izrazito.¹⁴

Pogosto se v prispevkih omenja različna živila in jedi, ki so značilne za določeno pokrajino. Tak primer je zelje, ki je ob krompirju izpostavljeno kot steber kranjske dežele. Je živilo, ki se ga zlahka pridelava in pripravi. Nekoč je bilo kislo zelje ruralna jed »... meščani so vihali nosove, metiški jedli s slastjo, kadar se ga je jedlo s pujskom«; v začetku osamosvojitve pa ni služil le kot nosilec retradicionalizacije: »Zdaj smo, zdravju na ljubo, tudi v mestu sprejeli zelje za svoje. A to, za zdravje, rečemo zaradi lepšega, v resnici je suša v denarnici tista, ki nas sili v zeljni vsakdanjik« (Naša žena 1991c: 55). Zelje je dobilo tudi pomembno vlogo v navezavi na gospodarno vedenje, ki je bil odgovor na gospodarsko krizo v začetku 90. let 20. stoletja in občutek finančne negotovosti, ki jo je prinašal nov sistem.

V eni izmed velikonočnih rubrik so navedene tudi posebne specialitete vezane na posamezne slovenske regije: »Na Gorenjskem so k blagoslovu nesli tudi celo pečeno jagnje ..., v Slovenski Istri ... zelo velike pogače, ... na Gorenjskem pa ne smejo manjkati repni olupki.« Primer je na primer Kranjski kolač, ki ga je opisal že Valvasor, ki je v Slavi vojvodine Kranjske zbral podatke, ki so danes pomemben vir za prikaz življenja v Sloveniji ob koncu 17. stoletja (Naša žena 1992b: 43).

Evropska in regijska identiteta pomenita le obogatitev za posameznika in skupnost. Različne identitete se običajno namreč ne izključujejo, ampak se medsebojno dopolnjujejo (Bergant 2008).

4. 5. 3 »Kako pametno!« ali kako so Slovenci naredili korak proti Evropi

Ob diskurzu, ki je poudarjal tradicijo, slovenskost in domačnost, se je takoj po osamosvojitvi in s približevanjem letu 2004 vedno bolj pojavljal proevropski diskurz, ki je glorificiral zahodni svet, Slovence pa spodbujal k svetovljanski državi in k identifikaciji z Evropo. Kmalu po osamosvojitvi se je s kapitalizmom penetracija tujih znamk na slovenski trg še pospešila. Kljub temu pa nekatera živila še vedno niso bila dostopna v Sloveniji. A Slovenci so se zaradi ugodne lege po živila in ostale

¹⁴ Vzpostavljane regionalnih identitet skozi prizmo prehrane bi lahko bil zanimiv predmet proučevanja, vendar se ga v nalogi le dotaknemo, saj odstira veliko novih dimenzij, ki presegajo okvire te naloge.

dobrine že več let vozili v sosednjo Avstrijo ali Italijo »V tujini prodajajo tudi prosene kosmiče, pri nas pa jih še nisem zasledila« (Naša žena 1991a: 62).

Vedno pogosteje sta se (politično, ekonomsko, tudi v prehrani) omenjali sosednji državi. V uvodniku aprilske številke leta 1994 je urednica izpostavila »izredno koristno navado«, ki jo je opazila v sosednji Avstriji – »posebej odlagajo biološke odpadke, to je ostanke hrane, odpadke iz kuhinje.« Objasni, da gredo ti potem na kompostni kup. »Kar je zemlja dala, se spet vrača vanjo. Kako pametno!« (Naša žena 1994a: 3)

V rubrikah *Na jedilni mizi* so ničkolikokrat izpostavljene tuje jedi, domače jedi pa zelo redko in omenjene le v kontekstu praznikov, kar lahko nakazuje na željo po vsakodnevnih, *eksotičnih* obrokih in dojemanju Slovencev kot prebivalcev sveta. V poletni številki iz leta 1991 je izpostavljena Provansalka zelenjavna juha, »gosta zelenjavna juha, doma iz Francije«, ki jo »v domovini ponudijo s koščki opraženega kruha, s česnovo pasto s paradižnikom in z naribanim sirom« (Naša žena 1991b: 93). S poudarkom na načinu postrežbe v deželi izvora sugerirajo posnemanje tujih (denimo evropskih) praks. Kar je tuje, naj postane tudi naše. V številki iz leta 1995 nas poučijo o kuhanju po italijansko, pa o pečenju po angleško (zavijanje v testo). *Naša žena* bralke izobrazí, kako se pripravljajo tuje jedi in jih spozna z navadami drugih narodov. Zanimanje za tujo kuho, evropske politične in kulturne zadeve je implicitno postajala dolžnost gospodinje v izteku 90-. let 20. stoletja, saj bo le tako lahko postala vzorna Evropejka, s tem pa tudi njena družina in posledično slovenski narod.

Kaj bo gospodinja postavila na mizo, je v novem tisočletju in kljub *približevanju* Evropi, ki naj bi prinašala enakopravnost spolov, še vedno pereče vprašanje. Prazniki pa prihajajo z roko v roki s stresom. Praznične rubrike postajajo manj obsežne, a z dikcijo podobne preteklim. Spremembe so vidne le v vsebini, kjer se pojavlja vedno več tujih jedi.

»Verjamem, da ni gospodinje, ki si ne bi pred vsakim praznikom belila glave z vprašanjem, kaj naj postavi na mizo, da bo praznik še prijetnejši. V želji, da bi ji malo pomagala, sem zbrala veliko zamisli in receptov z različnih koncev sveta« (Naša žena 2001b: 34). Z generalizacijo in depersonaliziranjem teh *gospodinj* še dodatno poudarijo nujnost, pričakovanost opisanega pristopa (»beljenje glave z vprašanjem,

kaj naj postavi na mizo») in tako naslavljajo *zamišljeno skupnost* slovenskih gospodinj (Manchin in Mayr 2012, 79) ... »Jedem, ki jih tukaj predlagam, se bolj imenitno reče finger food« (Naša žena 2003: 26). V resnici pa tako poimenovanje ni nič bolj imenitno, le angleško, kar potrjuje slovensko koketiranje z Evropo.

V duhu proevropskega diskurza pa se pojavi nova tematika – **promocija Slovenije v tujini**.

»Slovenija se ponaša z vrsto specialitet, ki lahko prispevajo k promociji Slovenije oziroma njenih pokrajin. Prepoznavnost posameznih kulinarčnih specialitet in izdelkov je nastajala desetletja in je plod doslednega spoštovanja tehnologije izdelave posameznih izdelkov, standardne sestave, kakovosti ter oblike. Samo taki izdelki se lahko ponašajo s tradicijo, ugledom in prepoznavnostjo tako doma kot v tujini.« (Naša žena 2000b: 7)

Kot tradicionalno slovensko jed med drugim navajajo prekmursko gibanico, poudarjajo pa pomembnost zaščite posameznih izdelkov doma in v tujini, kar »prispeva tudi k večji tržnosti in boljšim ekonomskim učinkom. Želja po prepoznavnosti ni le stvar nostalgije, marveč tudi ekonomska kategorija« (ibid.: 8). Porajati se pričnejo nova vprašanja in izzivi – kdo smo Slovenci v evropskem in svetovnem prostoru?

Medtem ko se je *tradicija* v prehrani in ideja *tradicionalne* družine bolj jasno kazala predvsem v prazničnih prispevkih, je približevanje Evropi in Evropski uniji bolj odsevalo v oglaševalskem diskurzu.

4. 5. 4 Oglasna sporočila kot **koncentrati sprememb**

Oglaševanje je pomemben del sodobne popularne kulture. Tako kot množični mediji z medijskimi teksti pri posameznikih sprožijo občutke pripadnosti točno določeni nacionalni skupnosti, tako tudi oglasna sporočila nosijo pomembno družbeno vlogo ter sooblikujejo vrednote in stališča. S svojimi sporočili vplivajo na potrjevanje in ustvarjanje družbenih odnosov in potrošniških trendov, ki zrcalijo trenutne ali prihajajoče družbene spremembe (Berman v Belch in Belch 2001). Tako sta obe opazovani družbeni spremembi – želja po evropeizaciji in retradicionalizacija - v oglasih še bolj deklarirani. Oglasi delujejo kot potenciran izveček ključnih tem in vrednot prevladujočih diskurzov, a s tem ne le zrcalijo realnost in podpirajo obstoječ sistem, temveč hkrati realnost tudi ustvarjajo in implicitno napovedujejo prihajajoče

spremembe. Slednje se kot področje obravnave pojavi tudi v dokumentarcu *Nekoč je bila dežela pridnih*, ki se ukvarja z obdobjem med leti 1997 in 1991, ko se je podoba Slovenije skozi množične medije in popularno kulturo izoblikovala »kot zelena, demilitarizirana in miroljubna dežela pridnih ljudi, v kateri je drugačnost ne le dovoljena, ampak tudi zaželeno« (Kinodvor 2013).

»Reklame so takrat ustvarjale Slovenijo, pravzaprav izumljale so jo na novo. Slovenija, ki je takrat izgledala čisto drugače kot v teh reklamah, je skušala te reklame imitirati. In zato je Slovenija stalno še zmeraj v nekem kratkem stiku. Zmeraj imaš občutek, da malo fuša. Zato, ker še vedno živi od tega, da imitira reklame, ki so bile posnete po njej« (Štefančič v Menart 2012).

V duhu zgornjega citata se je pokazalo, da so oglasi velikokrat bolj zgovorni kakor pa prispevki. Imeli so funkcijo usmerjanja (tudi zapovedovanja) identitete zamišljene skupnosti prebivalcev Slovenije. Vedno korak pred dejanskim stanjem so služili kot orientacijska točka prihodnje usmeritve. Zaradi specifičnosti pomena oglaševalskih sporočil in njihove vloge kot koncentrata sprememb sem oglasom posvetila ločeno poglavje. Tako kot pri analizi ostalega gradiva (kuharskih receptov in prispevkov povezanih s kuhinjskimi in gospodinjskimi opravili) sem tudi pri oglasnih sporočilih analizirala besedilni del oglasov in ne pripadajočega vizualnega gradiva.

V času Jugoslavije so oglasi kot *zaupanja vredne* reference navajali akterje znotraj državnih mej (družino, sorodnike, znance, državne institucije ...), po osamosvojitvi pa je pomembna referenčna točka za kakovost postala Evropa. Kazala se je želja po hitrem približevanju progresivnim, razvitim evropskim državam in evropskim standardom, ki so očitno postajali sinonim za vrhunsko kakovost.

Oglasi za tuje blagovne znamke so se do leta 1994 sicer pojavljali le redko (le nekaj oglasov za margarino Rama), prevladovali so namreč oglasi za slovenske blagovne znamke. Po letu 1994 pa so se tuje blagovne znamke hitro prebile na strani *Naše žene*.

Naj naprej pričnem pri pojmi *slovensko* in *tradicionalno*, ki sta ob proevropskem diskurzu, ki se jima pridruži kasneje, prevladovala v oglasnih sporočilih. O pomenu *slovenskega* in *tradicionalnega*, sploh v času praznikov, priča kar nekaj oglasov, ki sovpadajo s praznično obarvanimi kuharskimi prispevki. Oglasi zapovedujejo

vsebinsko praznične mize; pekarna Zmajček sporoča, da »orehova potica ne sme manjkati na praznično pogrjnjeni božični mizi« (Naša žena 1992c: 52); »Potica. Nepogrešljiva dobrot vsakega praznika.« (Naša žena 1997b: 23) in celo »Ja, sreča je kot kos orehove potice!« (Naša žena 1992c: 52) V Pekarni Klasje pa so »za božične praznike in novo leto spekli veliko dobrot po babičinih receptih: potice, šarklje in kolače in kekse« (Naša žena 1997b: 23). Ni pomembno katera babica je recepturo pripravila, saj je v tem primeru pojem *babic/e* generaliziran (Manchin in Mayr 2012). Pojavi se zgolj kot metafora za generacijski prenos znanja, ohranjanje tradicije in pomena družinskih vezi – vse, kar naj bi bilo (tako predpisujejo) za Slovence pomembno, posebej v času praznikov.

Zanimivo je, da kljub temu, da je tradicija osrednji del praznikov, receptov za *slovenske tradicionalne* jedi ali peciva skoraj ni oziroma so ti zelo redki, kadar se pojavijo pa so posebej izpostavljeni v lastni rubriki. Trend retraditionalizacije je torej prisoten v oglasih, vendar ni prepleten z ostalimi kuharskimi napotki, ki večinoma zajemajo jedi bližnjih in ne tako bližnjih sosedov. »Vsaka družina naj bi imela svoje tradicije, svoje vrste prazničnih kolačkov in keksov, ampak lepo bi jih bilo dopolniti s kako drugo, novo.« (Naša žena 1994c: 98) Kaže se preplet obeh diskurzov – *tradicionalnega* in *progresivnega, proevropskega* - tradicije so pomembne, so vezivo družine, vendar ne pozabimo na »spice it up« element. *Naša žena* tako nagovarja k drznosti, k prestopu ustaljenih okvirjev – v kulinaricnem smislu pa predvsem državnih mej, kar lahko sovпада s splošnim stanjem v državi – samostojnost po več stoletjih nenehne podrejenosti, več svobode odločanja, svobode govora ... Tudi v rubriki *Na praznični mizi* se posvečajo »nenavadnim jedilnikom« - lososov file v listnatem testu z zelenjavno oblogo, goveja juha s sherry-jem. »Gospodinja družino preseneča,« ko ne postreže (le) s tradicionalnim, temveč z nenavadnim (Naša žena 1994c: 85–86).

Od leta 1994 se oglasi za tuje izdelke pojavljajo čedalje pogosteje; v oglasih za slovenske blagovne znamke pa eksponentno naraščajo reference na zahodnjaški življenjski slog. Tako v oglasu za EMBI Corn flakes-e Slovenkam/cem velijo: »Zajtrkujte v slogu milijonov Američanov in sodobnih Evropejcev!« (Naša žena 1994b: 8) Vzpostavi se vzročno-posledično razmerje, ki pomeni – če boste zajtrkovali dotične kosmiče, boste prej del naprednega, svobodnega zahodnega sveta, kamor bi naj bili Slovenci tako ali tako namenjeni. Podobno tudi, če boste

kupili knjigo Jamieja Oliverja, ki jo oglašujejo z nasmejano fotografijo avtorja, danes simbola zdrave in hitre britanske (evropske) kuhinje, s pripisom »Tudi v vaši kuhinji!« (Naša žena 2003: 97).

Zgovoren je tudi oglas Ljubljanskih mlekarn, ki nagovarja z naslovom »Ljubljanske mlekarne z novimi izdelki že v Evropski uniji« (Naša žena 1998b: 74), nanašajoč se na razvoj industrije, na napredne *evropske* procese - pasterizacijo in homogenizacijo izdelkov, uvedbo probiotičnih izdelkov. Vsebina oglasa sovпада s politično situacijo, namreč ravno v marcu 1998 so se pričela pristopna pogajanja za priključitev Slovenije Evropski uniji (Vlada RS 2004). Tako postane *slovenska želja* po *evropeizaciji* še bolj močna, bolj očitna ter v oglaševalskem in medijskem diskurzu še bolj deklarirana.

S političnimi, ekonomskimi in družbenimi spremembami se spreminja tudi diskurz o ženski in njeni družbeni vlogi. *Slovenska žena* ni več samo žena, je tudi podjetnica, ukvarja se z delnicami, krediti, neguje svoje telo, odkriva hobije in interese, skratka vsesplošno skrbi zase. Eden ljubših oglasov, ki ilustrira eno izmed novih vlog *naše žene* je oglas za pomivalni stroj blagovne znamke Candy¹⁵: »Obožujem kuhinjo, ki mi omogoča veliko prostega časa. Končno se lahko takoj po kosilu odpravim v galerijo in delam tisto, kar mi srce poželi.« (Naša žena 1997b: 79)

Po letu 2000 v ospredje pride pomen porekla. V oglasu za Jatino meso svojo vlogo opravi *personifikacija* (Manchin in Mayr 2012, 79), kjer je oglaševalec želel z imenovanjem rejca doseči večjo stopnjo zaupanja in posledično zaznave kvalitete. »Jata, meso s poreklom. Zrejeno pri rejcu Stojanu Saražinu, Dolenje 9, 6222 Štanjel ... Odkar je Jatino piščančje in puranje meso označeno s podatki o rejcu, bolje poznamo svojo deželo. In tudi, če so recepti za pripravo jedi od kje daleč, je meso od tu, iz izbranih slovenskih domačij« (Naša žena 2001a: 26). Tudi izbor besed konotira domačnost, naravnost, *tradicijo*, *slovenskost* (na primer pomensko močna je besedna zveza *slovenska domačija*). Tako je tedanji oglaševalski diskurz odseval potrebo po poudarjanju lastne *slovenske tradicije*, ki je najprej bila pomembna v

¹⁵ Sicer se oglas ne navezuje neposredno na hrano in ni vključen v vzorec. Omenjam ga le kot ilustracijo duha tistega časa in nove pozicije ženske ob ključnih nalogah - materinstvu in gospodinjstvu. *Naša žena* ji »doda« zanimanje za kulturo, ki je prenesena z Zahoda, kar je lahko indic, ki kaže na močno željo približevanju tamkajšnjemu načinu življenja.

kontekstu osamosvojitve, kasneje pa v vzpostavljanju Slovenije v evropskem prostoru, in željo po evropeizaciji in zahodnjaškemu načinu življenja. V oglasih se je zrcalila realnost družbeno-političnih sprememb, hkrati pa so oglasi to realnost soustvarjali in zapovedovali.

5 SKLEP

Naj opomnim na primer ork, ki sem ga izpostavila v uvodu. Orke z jasno začrtano strategijo, ki je plod naučenega vedenja in prenašanja znanja iz generacije v generacijo, lovijo mladiče sivih kitov. Ob ulovu pa pojejo zgolj kitov jezik in mehko spodnjo čeljust. Primer priča o tem, da je hrana že v živalskem svetu močno prepletena s kulturo. Izhajajoč iz te predpostavke sem ugotavljala, kako je hrana (v civiliziranem svetu) povezana s kulturo in kakšna je njena simbolna vloga v oblikovanju nacionalne identitete.

Polje raziskovanja sem zamejila s slovenskim geografskim in družbenim prostorom in se osredotočila na analizo obdobja, v katerem sta slovensko družbo zaznamovali pomembni politični prelomnici - odcepitev od Jugoslavije in osamosvojitve leta 1991 ter priključitev Evropski uniji trinajst let kasneje, leta 2004. Ker so prehranjevalne prakse konstitutivni element v ustvarjanju in reprodukciji lokalnih, regionalnih in nacionalnih kultur in identitet (Wilson 2006) sem proces upravljanja s slovensko identiteto proučevala preko analize teh praks v novinarskem diskurzu revije *Naša žena*.

Namen naloge je bil raziskati razmerje med prehrano in slovensko nacionalno identiteto. Zanimalo me je, katere so ključne vrednote in teme, ki se v izbranem obdobju kažejo v prevladujočem diskurzu o hrani in kako se v njem odsevajo spremembe v širšem političnem in družbenem kontekstu.

Z ozirom na predpostavko, da je vsakršna komunikacija, bodisi skozi jezik, podobe ali zvok, rezultat določenih možnosti in odločitev, lahko po kvalitativni analizi teksta potrdim, da prispevki zavedno ali nezavedno »suflirajo« določene vrednote in identitete (Manchin in Mayr 2012, 103). Rezultati analize hkrati potrjujejo ustreznost teoretskega dela naloge in ga dopolnjujejo z novimi ugotovitvami na področju proučevanja upravljanja s slovensko identiteto skozi prehranjevalni diskurz. Ker

raziskovanja preseka med slovensko nacionalno identiteto in prehrano v izbranem obdobju pred pripravo diplomskega dela še nisem zasledila, mi je proces pomenil toliko večji izziv in željo po novem znanju.

Teoretska podlaga in rezultati empiričnega dela se stikajo v večih točkah. Pokazalo se je, da ima prehrana pomembno družbeno funkcijo, saj konstruira in reproducira medosebne odnose v skupnosti (Scholliers 2001, 7), najpogosteje pa se pojavlja kot družbeno vezivo oziroma vezivo slovenske družine. S svojo integrativno vlogo oblikuje občutja pripadnosti, k čemur prispeva tudi medijski diskurz, ki ustvarja *zamišljeni narod Slovencev* ter osmišlja obstoj in skupne vrednote. Tako je *slovenska identiteta* zgodba o slovenski identiteti, saj sama po sebi ne obstaja. Oblikovala se je na podlagi dveh temeljev. Prvi je osnovan na konceptu *zamišljenih tradicij* slovenskega naroda, katere se poudarja predvsem v kontekstu praznikov, ko so skupni rituali in vrednote še bolj poudarjeni. Hrana pa preko prazničnih obrokov posreduje tradicijo, kontinuiteto in vzpostavlja ali pa ohranja skupnostne identitete. Drugi temelj pa izhaja iz dveh temeljnih razsežnosti pravil prehranjevanja – preko pravil povezovanja in izključevanja (Meigs v Pristavec 2014, 105). Ta pravila utrjujejo razliko in mejo med lastno skupino in drugimi (Montanari 2006, 96). Hrana in s tem tudi identiteta sta torej ključni dejavniki v osmišljanju razlik med 'nami' in 'njimi'. Spremljanje razmerij med pojmi mi/drugi in domače/tuje je bil tako eden izmed pomembnejših fokusov raziskave, na katerega je vplivalo predvsem časovno obdobje, ki je prinašalo spremembe v širšem družbeno-političnem kontekstu.

Ta je bil temeljni razlog za proces oblikovanja in prilagajanja slovenske identitete. Z osamosvojitvijo (oziroma še prej) se je pojavila potreba po vzpostavljanju avtonomne slovenske identitete, priključitev Evropski uniji pa je terjala prilagajanje evropski sferi oziroma iskanje skupne množice obeh identitet in načina njunega sobivanja. V prehranjevalnem diskurzu sta se pokazala dva trenda, ki se nenehno prepletata, sobivata, a si hkrati nasprotujeta. Na eni strani se pojavi diskurz retradicionalizacije, ki poudarja *tradicionalne* slovenske jedi, vrednote in *tradicionalni* družbeni red. Na drugi strani pa se pojavi proevropski diskurz, ki glorificira evropske standarde, vrednote in kulturo (tudi prehrano) zahodnih držav. Tako se je *Naša žena* znašla nekje med *tradicionalno slovensko* ženo in med *moderno* Evropejko. Prva izpolnjuje *tradicionalno* predpisano družbeno vlogo, ohranja patriarhalni red ter hkrati skrbi za prenos slovenske tradicije iz generacije v generacijo oziroma opozarja na

pomembnost tega procesa. Na drugi strani pa je *naša žena* 'svetovljanska' Evropejka, ki novosti iz širšega evropskega okolja prinaša na mizo in s tem skrbi za postopno evropeiziranje slovenske družine, hkrati pa skuša slediti novim družbenim vlogam, ki jih ji zaradi približevanja Evropski uniji predpisuje *Naša žena*. Dualnost vlog pa ni le stvar *naše žene*, temveč posledično tudi družine - *porabnikov* njenih ideološko obarvanih aktov v domači kuhinji. Ker se družina še vedno smatra kot osnovna gradnica slovenskega naroda, lahko sklepamo, da se tovrsten razkol in hkrati simbioza med *tradicionalnim slovenskim* in *sodobnim evropskim* prenaša tudi na slovenski narod. Izsledki analize pa sovpadajo tudi z Dolarjevimi ugotovitvami o *slovenski nacionalni identiteti in kulturi*, ki pravi, da so spremembe v 90. letih 20. stoletja povzročile »nihanje med domačijskimi miti (med katerimi prednjači mit o nacionalni substanci) in na drugi strani fascinacijo nad 'Evropo' in njenimi nadnacionalnimi in svetovljanskimi merili (2003, 35).

Četudi skromno in v manjšem obsegu sem želela v diplomskem delu poseči na področje, ki iz izbranega zornega kota še ni bilo raziskano. Politične tranzicije v slovenskem prostoru so vedno vplivale in še vplivajo na prehajanje med različnimi identitetami - jugoslovansko, slovensko, evropsko... Izsledki so osvetlili specifično obdobje slovenskega naroda, ki se je že n-tič znašel na prepihu med vplivi različnih referenčnih točk. Poraja pa se vprašanje (in v vprašanju skoraj že odgovor) ali je preplet in sobivanje zapovedi »*nazaj k tradicijam*« in »*naprej k Evropi*« res le slovenska specifika ali bi lahko podobne vzorce upravljanja z identiteto našli tudi drugod.

6 LITERATURA

- 1) 20 let samostojnosti Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.dvajset.si/prvih-20/leto-1991/> (26. julij 2014).
- 2) Anderson, Benedict. 2007. *Zamišljene skupnosti - O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- 3) Belch, G. E. in M. A. Belch. 2001. *Advertising and Promotion: An Intergrated Marketing Communication Perspective*. New York: McGraw Hill.
- 4) Bergant, Zvonko. 2007. Evropska identiteta med obstojem in nastajanjem. V *Evropsko državljanstvo: Evropski mladinski teden*, ur. K. Goršek, E. Sterpin, 10–15. Ljubljana: Movit NA Mladina.
- 5) Bergant, Zvonko. 2008. *Slovenci med nacionalno in evropsko identiteto*. Ljubljana: Socialna akademija.
- 6) Blažič, Viktor. 2006. *Enotni v zmagi: osamosvojitve Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.
- 7) Borak, Neven. 2002. *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 8) Burr, Vivien. 1995. *An introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- 9) Carroll, Lewis. 1990. *Aličine dogodivščine v čudežni deželi / V Ogledalu*. Ljubljana: Mladinska knjiga
- 10) Debeljak, Aleš, Tomaž Krpič in Luka Arsenjuk. 2004. *Nacionalna identiteta in kultura*. Dostopno prek: <http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/nacik1.pdf> (8. Avgust 2014).
- 11) Dolar, Mladen. 2003. Slovenska nacionalna identiteta in kultura – navodila za uporabo. V *Nacionalna identiteta in kultura*, ur. Neda Pagon in Mitja Čepič, 21–35. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.

- 12) – – – 2009. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Založba Krtina.
- 13) Douglas, Mary. 1975. *Implicit Meanings: Essays in Anthropology*. London: Routledge.
- 14) Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič. 2007. *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede.
- 15) Fairclough, Norman. 1995. *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.
- 16) Jugoslovanska odlikovanja. 2006. *Seznam odlikovanj SFRJ po pomembnosti*. Dostopno prek: http://www.jugoslovanska-odlikovanja.com/06-odlikovanja_po_stopnji/06-odlikovanja_po_stopnji.htm (26. julij 2014).
- 17) Kinodvor. 2013. *Nekoč je bila dežela pridnih*. Dostopno prek: <http://www.kinodvor.org/spored/nekoc-je-bila-dezela-pridnih/> (21. avgust 2014, 15:00).
- 18) Kotnik, Vladislav-Vlado. 2001. Utelešenje sebstva in izgradnja identitete ob spominu na hrano. *Teorija in praksa* 38 (5): 861–880.
- 19) Kovačič Peršin, Peter. 2010. *Vrnitev k Itaki: Slovenci v procesih globalizacije*. Ljubljana: Društvo dva tisoč.
- 20) Manchin, David in Andrea Mayr. 2012. *How to do critical discourse analysis: A Multimodal Introduction*. London: Sage publications Ltd.
- 21) Menart, Urša. 2012. *Nekoč je bila dežela pridnih*. Ljubljana: Sever & Sever.
- 22) Mlekuž, Jernej. 2008. *Burek.si?! Koncepti/recepti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- 23) Nastran Ule, Mirjana. 2000. *Sodobne identitete – V vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- 24) Naša žena. 1991a. *Prispevek povezan s prehrano*, 3, 62.
- 25) Naša žena. 1991b. *Prispevek povezan s prehrano*, 93.
- 26) Naša žena. 1991c. *Prispevek povezan s prehrano*, 3, 18, 55, 79, 92.
- 27) Naša žena. 1992a. *Prispevek povezan s prehrano*, 3, 43.
- 28) Naša žena. 1992b. *Prispevek povezan s prehrano*, 62.
- 29) Naša žena. 1992c. *Prispevek povezan s prehrano*, 3, 52, 55.
- 30) Naša žena. 1994a. *Prispevek povezan s prehrano*, 3.
- 31) Naša žena. 1994b. *Prispevek povezan s prehrano*, 8.
- 32) Naša žena. 1995. *Prispevek povezan s prehrano*, 21, 24.
- 33) Naša žena. 1997a. *Prispevek povezan s prehrano*, 120, 127.
- 34) Naša žena. 1997b. *Prispevek povezan s prehrano*, 3, 23, 79.
- 35) Naša žena. 1998a. *Prispevek povezan s prehrano*, 77, 80.
- 36) Naša žena. 1998b. *Prispevek povezan s prehrano*, 74.
- 37) Naša žena. 1998c. *Prispevek povezan s prehrano*, 3.
- 38) Naša žena. 2000a. *Prispevek povezan s prehrano*, 74.
- 39) Naša žena. 2000b. *Prispevek povezan s prehrano*, 7, 8.
- 40) Naša žena. 2001a. *Prispevek povezan s prehrano*, 3, 26.
- 41) Naša žena. 2001b. *Prispevek povezan s prehrano*, 31, 34.
- 42) Naša žena. 2003. *Prispevek povezan s prehrano*, 26, 97.

- 43) Vlada Republike Slovenije. 2004. *Pristop Slovenije k Evropski uniji*.
Dostopno prek: [http://www.arhiv.svrez.gov.si/si/delovna_
podrocja/arhiv_pristop_slovenije_k_evropski_uniji/](http://www.arhiv.svrez.gov.si/si/delovna_podrocja/arhiv_pristop_slovenije_k_evropski_uniji/) (26. julij 2014).

- 44) Scholliers, Peter. 2001. Meals, Food Narratives, and Sentiments of Belonging in Past and Present. V *Food, drink and Identity*, uredil Peter Scholliers, 3-22. New York: Oxford.
- 45) Seton-Watson, Hugh. 1977. *Nations and States: An Enquiry Into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. York: Methuen.
- 46) Short, Frances. 2006. *Kitchen's secrets*. New York: Berg.
- 47) Slovenski slovar knjižnega jezika. 2013. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/cgi/neva.exe?name=ssbsj&tch=14&expression=zs%3D20715> (10. julij 2014).
- 48) Tivadar, Blanka in Andreja Vezovnik. 2010. *Cooking in Socialist Slovenia: Housewives on the Road from a Bright Future to an Idyllic Past. V Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia*, urednici Breda Luthar in Maruša Pušnik, 379–405. Washington: New Academia Publishing.
- 49) Vezovnik, Andreja. 2009. *Diskurz*. Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede.
- 50) Vlada Republike Slovenije. 2009. *5. obletnica vstopa Slovenije v Evropsko unijo*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/teme_in_projekti/arhiv_projektov/5_obletnica_vstopa_slovenije_v_eu/ (28. julij 2014).
- 51) Vogrinc, Jože. 2007. *Zamišljene skupnosti - Zamišljene skupnosti danes*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- 52) Wilson M., Thomas. 2006. Food, drink and identity in Europe: consumption and the construction of local, national and cosmopolitan culture. V *European studies: an interdisciplinary series in European culture, history and politics*, urednik Thomas M. Wilson, 11–29. Amsterdam: Rodopi.

7 PRILOGA A: FOTOGRAFIJE PRISPEVKOV REVIE NAŠA ŽENA

Naša žena. 1991c. Prispevek povezan s prehrano, 79

Naša žena. 1991c. Prispevek povezan s prehrano, 92

Naša žena. 1992b. Prispevek povezan s prehrano, 62

KUHANJE V KOTLIČKU

Sve že potuhli, jedi iz kuhinje, ki se je dimni nad ognjem? Če še nimate pokvalitve ali juno).

— jedi zgostimo s čebulo (rajčniki), a malo sozrajo potuhli, ker potuhajo pri 100°C (vodo, to vodo zavremo in skodelico pripravimo jedi). — loputim krompirja si skuhamo v 1. kuhinji (mesa, morda) in 2. kuhinji (priljubeno vodo ali juno).

— jedi pripravimo s kuhinjsko (rajčniki), a malo sozrajo potuhli, ker potuhajo pri 100°C (vodo, to vodo zavremo in skodelico pripravimo jedi).

— jedi pripravimo s kuhinjsko (rajčniki), a malo sozrajo potuhli, ker potuhajo pri 100°C (vodo, to vodo zavremo in skodelico pripravimo jedi).

Zelenjava – užitek in zdravje

Zelenjava – užitek in zdravje

— z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho.

62

— z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho.

Naša žena. 1992c. Prispevek povezan s prehrano, 3

RADI BI VAM POGEDALI

IZ VSEBINE

Na vaših stranih Bodo My history

DOŠČKI ZA ŽENO

Številka 12, december 1992, cena 330 SIT

— z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho.

— z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho.

Bojka Travnik

— z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho. — z mltim naravnanim krompirjem pripravimo zelenjavno juho.

16	ADVENT	16	MA OBISKU	28	IGRA	88
18	NA OBISKU	18	SPOZNAJTE JO	33	VRTNAR	90
19	SLOVENSKE VASI	19	REDEK POLJIC	34	NA JEDILNI MIZI	92

Kuhinjsko skupni

hi, Adolfini in Štepec. Priljubljen dirkalnik, ki je bil v uporabi od leta 1950 do leta 1980. V tem času je bil izdelan približno 1000 dirkalnikov. Vsi so bili izdelani v Sloveniji. Dirkalnik je bil izdelan v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Pecten hazan z mandusom

Priljubljen recept, ki je bil izdelan v Sloveniji. Recept je bil izdelan v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Srmla medvilnja s šampinjoni

Recept, ki je bil izdelan v Sloveniji. Recept je bil izdelan v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Mandeljnovi hrustavci

Recept, ki je bil izdelan v Sloveniji. Recept je bil izdelan v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Trenkički omletki

Recept, ki je bil izdelan v Sloveniji. Recept je bil izdelan v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Škarina strjenka s smetano in sadjem

Recept, ki je bil izdelan v Sloveniji. Recept je bil izdelan v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Zelenjavna terina

Recept, ki je bil izdelan v Sloveniji. Recept je bil izdelan v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

NO PRAKTIČNI OBRABOVNI RECIPI ZA KUHINJO

Obrabovni recepti, ki so bili izdelani v Sloveniji. Recepti so bili izdelani v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

POVAŽSKA KUHINJA

Recepti, ki so bili izdelani v Sloveniji. Recepti so bili izdelani v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Škarina strjenka s smetano in sadjem

ŠKOFJELOŠKI KRUHNI

Stare slovenske obrti

Recepti, ki so bili izdelani v Sloveniji. Recepti so bili izdelani v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Recepti po katerem

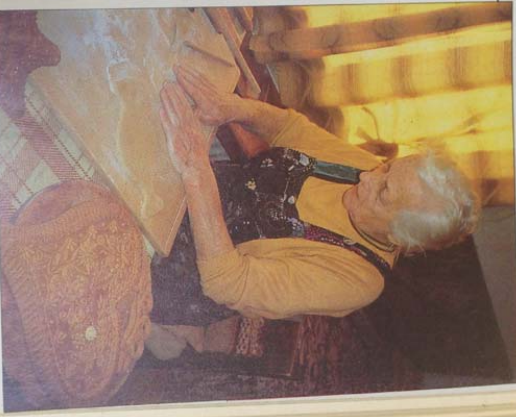
Recepti, ki so bili izdelani v Sloveniji. Recepti so bili izdelani v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Priznanje mednarodni

Recepti, ki so bili izdelani v Sloveniji. Recepti so bili izdelani v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Priznanje mednarodni

Recepti, ki so bili izdelani v Sloveniji. Recepti so bili izdelani v Sloveniji, vendar so bili delavnice, ki so ga izdelale, razpršene po svetu. Vendar pa je bil izdelan v Sloveniji.

Priznanje mednarodni

Priznanje mednarodni

Kuhajmo skupaj

Naša žena, 12/94

NA PRAZNIČNI MIZI

Blizajo se božični in novoletni prazniki. V teh dneh zelo radi posrežemo s enim boljšim, nenavadnim. Nasim gostom bomo lahko posrežili z nekaterimi nevsakdanjimi jedmi, ki vam jih predlagamo. Jedi so vključene v tri jedilnike, lahko pa jih poljubno kombinirate in jedilnike sestavite po svoje.

Prvi jedilnik je sestavljen iz: 40 dag govejih reber, polig jaha, zelatine, portulakovo zelje juho, 2 korendke, 1 manjša lonc, 2 jajca, sol, poper v zrnju.

Lososov file v listnatem testu: 40 dag oslčetovega fileja, 3 dl hladke smetane, 2 žlici zlatega spinača, Omaka: 141 ribjega joda, 141 smetane, 1 dl obilnega vina, 12 čebule, sliva masla, koli, cvetaka, kulon, krompir, sol, poper, moka, maslo, limonin sok, vermut, jagec za prazni.

Blančo v omeletni kora: 442 beljakovin, 331 g masla, 931 g oglikovih hidratov, 176 g

Miele Viskoz konzervirani vrčani in animozni sirniki, sirniki za kulinjo, stroji za napp, parnila in

tehnounion Zastopnik in prodajalec: znanstveno tujn firm iznos, -voz d.d., Vozeljskova 2, tel. 061 320 885, 939 464 faks 061 329 888

Slikano v gostilni Alfa. Na vrhu ob Savi pri Krapih

Kuhajmo skupaj

Naša žena, 12/94

PRVI JEDILNIK

Goveja juha s sherryjem

Radič s koruzo

Duljser namazek s kama omako

Slikano na poročilu Skladnina, Vrčevala Ingrid Valenta

3. Po dveh urah posrežemo kuhinjsko kuhano meso in zelenjavo previdno pobrskamo iz juhe.

4. Meso odlozimo od kosti, zelenjavo dokončno narazamo. Jaha precedimo. Precedeno jabo ponovno segreto in prilijemo sherry.

5. Serviramo na ogretim jastren krožniku ali v skodelici. Za vžitek dodamo narazano meso in zelenjavo.

Jaha lahko skuhamo že prej, je hitro pripravljeno in tako kot meso in zelenjavo serviramo na hladnem. Pred serviranjem se sestavine dobro segreti in pomešamo.

40 dag govejih reber, polig jaha, zelatine, portulakovo zelje juho, 2 korendke, 1 manjša lonc, 2 jajca, sol, poper v zrnju.

1. Gino ogulimo, shahno vodo, zelenjavno ostanino, zelatino, shahno in celih kosih, da jo kasneje kuhamo, dokončno narazamo.

2. Prilijemo vodo in skuhamo na srednjem ognju. Jaha ne sme preveč vreli.

GOVEJA JUHA S SHERRYJEM

Kal 442
beljakovin 331 g
masla 931 g
oglikovih hidratov 176 g

LOSOSOV FILE V LISTNATEM TESTU

V omeletni kora: 442 beljakovin, 331 g masla, 931 g oglikovih hidratov, 176 g

LOSOSOV FILE V LISTNATEM TESTU

Kal 4118
beljakovin 46,54 g
masla 74,93 g
oglikovih hidratov 28,75 g

BLANČO v omeletni kora: 442 beljakovin, 331 g masla, 931 g oglikovih hidratov, 176 g

Miele Viskoz konzervirani vrčani in animozni sirniki, sirniki za kulinjo, stroji za napp, parnila in

tehnounion Zastopnik in prodajalec: znanstveno tujn firm iznos, -voz d.d., Vozeljskova 2, tel. 061 320 885, 939 464 faks 061 329 888

Naša žena. 1994c. Prispevek povezan s prehrano, 98

DROBNO PECIVO IN TOPLE

Masteni keksi z rozmarinom
Tosec, 12,5 dag surovega maza, 12,5 dag sladkorja v prahu, 12,5 dag sladkorja v prahu, 2 do 3 žlice masla, 12,5 dag mletega rozmarina, 12,5 dag mletega kardamoma, 10 dag sladkorja v prahu, 2 do 3 žlice masla, 12,5 dag mletega rozmarina.

Mastne praline
17,5 dag zamrznjenega smetane, 10 dag sladkorja v prahu, 12,5 dag mletega kardamoma, 10 dag sladkorja v prahu, 2 do 3 žlice masla, 12,5 dag mletega rozmarina.

Roznjeni krekli
Tosec, 15 dag maza, 3 žlice mletega kardamoma, 12,5 dag zamrznjenega smetane, 10 dag sladkorja v prahu, 2 do 3 žlice masla, 12,5 dag mletega rozmarina, 10 dag sladkorja v prahu, 2 do 3 žlice masla, 12,5 dag mletega rozmarina.

Mastne praline
17,5 dag zamrznjenega smetane, 10 dag sladkorja v prahu, 12,5 dag mletega kardamoma, 10 dag sladkorja v prahu, 2 do 3 žlice masla, 12,5 dag mletega rozmarina.

Naša žena. 1995. Prispevek povezan s prehrano, 18

KUHAKO IN PEČENKO Z MOKO FARINA

Farina
Dobro kakovostna moka za pečenje in kuhanje.

DAN ZAČNEMO Z ZAJTRKOM: S KOSMIČI KELLOGG

univitt d.o.o.

Zastopnik in uvoznik za Slovenijo: **UNIVIT d. o. o.**, Nizozemska 6, Ljubljana, tel. 061/125-1333

Zastopnik in uvoznik za Slovenijo: **UNIVIT d. o. o.**, Nizozemska 6, Ljubljana, tel. 061/125-1333

Naša žena. 1995. Prispevek povezan s prehrano, 21

Na praznični mizi

Ena oddele kuharice v restoranih in hotelih, ki pripravljajo praznično mizo, se mora pripraviti na to, da bo miza polna dobrih jedi. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Praznična miza mora biti tudi zdrava in okusna. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Praznična miza mora biti tudi zdrava in okusna.

KUHAJMO SKUPAJ!

Oddele kuharice v restoranih in hotelih, ki pripravljajo praznično mizo, se mora pripraviti na to, da bo miza polna dobrih jedi. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Praznična miza mora biti tudi zdrava in okusna.

TUDI NA TV!

Naša žena. 1997a. Prispevek povezan s prehrano, 120

NA JEDILNI MIZI

Jedilnica v zelenem

Prispevek na večerji zbirki se prilega tudi jedilnica, ki je sestavljena iz zelenjave, sadja, mlečnih izdelkov in rib. Jedilnica v zelenem je zdrava in okusna. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Jedilnica v zelenem mora biti tudi zdrava in okusna.

Obloženi kruhčki

Prispevek na večerji zbirki se prilega tudi jedilnica, ki je sestavljena iz zelenjave, sadja, mlečnih izdelkov in rib. Jedilnica v zelenem je zdrava in okusna. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Jedilnica v zelenem mora biti tudi zdrava in okusna.

S puraninimi prsmi obloženi kruhčki

Prispevek na večerji zbirki se prilega tudi jedilnica, ki je sestavljena iz zelenjave, sadja, mlečnih izdelkov in rib. Jedilnica v zelenem je zdrava in okusna. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Jedilnica v zelenem mora biti tudi zdrava in okusna.

Kruhčki s tunino in zelenjavo

Prispevek na večerji zbirki se prilega tudi jedilnica, ki je sestavljena iz zelenjave, sadja, mlečnih izdelkov in rib. Jedilnica v zelenem je zdrava in okusna. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Jedilnica v zelenem mora biti tudi zdrava in okusna.

Pečena kurja bedra

Prispevek na večerji zbirki se prilega tudi jedilnica, ki je sestavljena iz zelenjave, sadja, mlečnih izdelkov in rib. Jedilnica v zelenem je zdrava in okusna. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Jedilnica v zelenem mora biti tudi zdrava in okusna.

Krompirjeva solata z rdečo redkvico

Prispevek na večerji zbirki se prilega tudi jedilnica, ki je sestavljena iz zelenjave, sadja, mlečnih izdelkov in rib. Jedilnica v zelenem je zdrava in okusna. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Jedilnica v zelenem mora biti tudi zdrava in okusna.

Solane

Prispevek na večerji zbirki se prilega tudi jedilnica, ki je sestavljena iz zelenjave, sadja, mlečnih izdelkov in rib. Jedilnica v zelenem je zdrava in okusna. Vendar pa to ni vse, kar ji mora biti na mislih. Jedilnica v zelenem mora biti tudi zdrava in okusna.

Naša žena, 1997b. Prispevek povezan s prehrano, 23

Naša žena, 1997b. Prispevek povezan s prehrano, 79

Naša žena. 2001a, Prispevek povezan s prehrano, 26

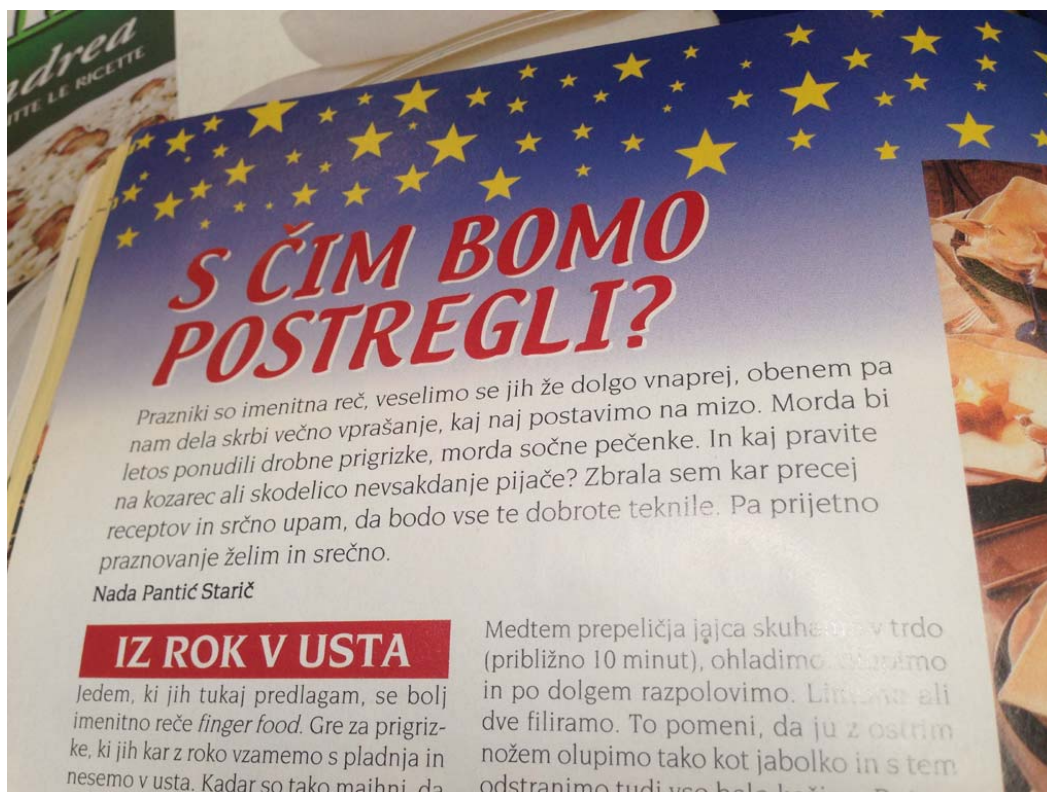

Naša žena. 2001b, Prispevek povezan s prehrano, 31

Naša žena. 2001b, Prispevek povezan s prehrano, 34

Naša žena. 2003, Prispevek povezan s prehrano, 26

Náša žena. 2003, Prispevek povezan s prehrano, 97

Jamie OLIVER TUDI V VAŠI KUHINJI!

Zelite, da Jamie Oliver kuha z vami? Zelite se na revije s posebnimi popusti za Jamie Oliver? Zelite, da Jamie Oliver prinese z vami svoj recept? Zelite, da Jamie Oliver prinese z vami svoj recept? Zelite, da Jamie Oliver prinese z vami svoj recept?

DARILLO za nove naročnike

Cenik celoletnih naročin na revije:

KCITKA (52 številki) - 20% popust - 16.224 SIT	EVCA (12 številki) - 10% popust - 6.372 SIT
SITOP (52 številki) - 20% popust - 19.968 SIT	modni (10 številki) - 20% popust - 11.200 SIT
LADY (52 številki) - 20% popust - 11.648 SIT	ambiant (6 številki) - 20% popust - 5.760 SIT
KIH (26 številki) - 10% popust - 8.112 SIT	Y&S (12 številki) - 20% popust - 7.104 SIT
Levi mlajši (12 številki) - 10% popust - 2.916 SIT	Umanjevanje (12 številki) - 20% popust - 7.200 SIT
Anga (26 številki) - 20% popust - 5.824 SIT	KARICA (10 številki) - 10% popust - 6.210 SIT
upnikro (12 številki) - 20% popust - 7.832 SIT	Row & VRT (12 številki) - 10% popust - 3.780 SIT
Smerkele (12 številki) - 20% popust - 4.512 SIT	Oliver kuhinja (12 številki) - 15% popust - 9.996 SIT

Pokličite ob delavnikih od 8. do 16. ure
01/ 473 81 35, 473 81 24
 ali pošljite naročilo na glasovni pošti 01/ 473 81 23.
 ali pošljite faks: 01/ 473 82 53 ali e-mail na narocnine@delo-revije.si

DARILLO

za vse naročnike - tudi za fiste, ki ste že naročeni!

Še ne naročeni na revijo od naših revij? Če še niste naročnik, lahko sili v našo enkratno ponudbo! V decembru bodo vsi naročniki stikali z revijo prejeli boni v vrednosti 4.000 SIT, to je 40% popust pri nakupu knjige Jamie Oliver SREČNA KUHINJA založbe Vale Novak.

Boni boš lahko vnovičili v knjigarnah Vale Novak po vsej Sloveniji.

VALENOV

Oliver kuhinja

Oliver

IDEJA ZA NOVOLETO ODOBROVILJE REDAKCIJA, KATRINA VSE LETO!